

протоієрей Михаїл ЙОСИФЧУК*
archpriest Mykhail IOSYFCHUK**

ORCID.org/0000-0002-5434-6440

протоієрей Миколай ЙОСИФЧУК***
archpriest Mykolai IOSYFCHUK****

ORCID.org/0000-0003-4730-7707

майор Ірина КРАСОТА*****
major Iryna KRASOTA*****

ORCID.org/0009-0005-4701-9950

УДК 271.2

DOI: 10.35332/2411-4677.2023.23.3

ВІДНОСИНИ ДЕРЖАВНИХ ДІЯЧІВ ДИРЕКТОРІЇ УНР ІЗ ВЛАДИКОЮ ГЕОРГІЄМ (ЮРІЄМ) ЯРОШЕВСЬКИМ У 1918–1923 РОКАХ

RELATIONSHIPS OF STATE OFFICIALS OF THE UPR DIRECTORATE WITH THE HIERARCH GEORGE (YURIY) JAROSZEWSKI IN 1918–1923

*Світлій пам'яті невинноубієнного
митрополита Юрія (Ярошевського)
присвячуємо*

Актуальність дослідження. Цього року виповнюється сторіччя трагічної загибелі (8. 02. 1923 р.) митрополита Варшавського Георгія Ярошевського, після чого Православна Церква в Польщі отримала повну незалежність і Томос 13 листопада 1924 р.

*8 лютого 2023 р.
виповнюється 100 років
із дня трагічної загибелі
митрополита Варшавського
і Холмського, екзарха
Православної Церкви в Польщі
Георгія (Юрія) Ярошевського —
видатного православного
ієрарха, вченого-богослова
та справжнього українця.
Статтю присвячено аналізу
діяльності провідних
діячів Української Народної
Республіки у 1918–1923 рр.,*

* Кандидат наук із богослів'я, настоятель парафії Ікони Божої Матері «Утамуй моя печалі», м. Київ.

** PhD in Theology, the abbot of the Icon of the Mother of God «Utamui Moia Pechali» Parish in Kyiv.

*** Кандидат наук із богослів'я, настоятель парафії Святого Олександра Невського, м. Київ.

**** PhD in Theology, the abbot of the Saint Alexander Nevskyi Parish in Kyiv.

***** Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

***** National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachny.

Мета дослідження — розкрити проблематику трагічного минулого та заохотити сучасних українських істориків, богословів і релігієзнавців до поглибленого вивчення видатних особистостей минулого, зокрема, Георгія (Юрія) Ярошевського та І. Огієнка.

Основні джерела дослідження. Архівні справи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВО-ВУ): 1064 — РМ УД, 1065 — РМН УНР, 1072 — Міністерство ісповідань УНР, 1077 — ГУ ГШ УД, 1429 — канцелярія Директорії УНР, 3696 — Міністерство закордонних справ УНР. Велика подяка директорів Л. Левченко та працівникам архіву за можливість огляду та отримання сканованих документів, які буде подано в додатках.

Аналіз останніх досліджень. Указаною проблематикою займалися українські церковні дослідники: В. Біднов [Біднов В., 1921], В. Борщевич [Борщевич В., 2021], І. Власовський [Власовський І., 1977], О. Лотоцький [Лотоцький О., 1939; Лотоцький О., 1999], прот. М. Йосифчук [Йосифчук М., 2001; Йосифчук М., 2013; Йосифчук М., 2014; Йосифчук М., 2019; Йосифчук М., 2020], І. Преловська [Преловська І., 2019], В. Савчук та Ю. Мулик-Луцик [Савчук В. та Мулик-Луцик Ю., 1987], А. Стародуб [Стародуб А., 1998; Стародуб А., 2021; Стародуб А., 2023] та ін.

Відзначимо, що проф. О. Лотоцький у своїй праці «Автокефалія» серед новоутворених у ХХ ст. по-

їх впливу на громадське та релігійне життя на українських землях, які після Ризького договору 1921 р., поразки національно-визвольної боротьби нашого народу в 1917–1921 рр. опинились у складі Польщі. Зважаючи на важливість і авторитет владик Георгія Ярошевського та Діонісія Валединського, їх тісний зв'язок із проф. Іваном Огієнком — міністром ісповідань, та іншими провідними діячами Директорії УНР, автори намагались висвітлити складну проблематику становища Православної Церкви на українських землях, зокрема унормування їх канонічного статусу і процесу незалежнення від Російської Православної Церкви. Окремо проаналізовано рішучий супротив проросійського єпископату і духовенства активній діяльності митрополита Георгія в його намаганнях отримання автокефалії, за що він і поплатився власним життям. Здійснено спробу висвітлити на основі архівних і документальних джерел важливу проблему церковно-державних відносин між Православною Церквою та католицькою Польщею в 1920–1923 рр. Для дослідження залучено джерела, які потребують подальшого вивчення, оскільки не всі з них доступні широкому загалу.

Ключові слова: автокефалія, Православна Церква, Георгій (Юрій) Ярошевський, Діонісій Валединський, Українська УНР, Рада народних міністрів (РНМ),

місних Церков подає детальні відомості про Албанську, Естонську, Латвійську, Фінську та Чехословацьку Церкви, а також Литовську, яка була єпархією РПЦ і налічувала кілька десятків парафій [Лотоцький О., 1999, с. 502–514]. Натомість історію Православної Церкви в Польщі розкриває відразу після опису закону 1 січня 1919 р., дуже коротко висвітлює діяльність владик Георгія Ярошевського та Діонісія Валединського і повністю наводить лист від митрополита Сергія Страгородського від 24 вересня 1927 р. [Лотоцький О., 1999, с. 461–463]. Автор указує кількість православних вірян у Польщі — близько 4 млн, однак він не зараховує їх до російської еміграції, церковним справам якої присвячує окремий розділ [Лотоцький О., 1999, с. 487–501].

Варто згадати ще про одного талановитого й плідного історика Волині — блаженної пам'яті Володимира Євтуховича Рожко (1940–2018) [Рожко В., 2001; Рожко В., 2004; Рожко В., 2015; Рожко В., 2017]. Його праці, на жаль, недостатньо оцінені і майже недоступні. Ми мали честь бути особисто знайомими із цим дослідником і отримали від нього його праці, які містять чимало нової інформації, яка потребує осмислення.

Відзначимо також працю видатного українського історика проф. В. Борщевича, який ґрунтовно дослідив діяльність владика Олексія Громадського на основі малознаних і важкодоступних архівних

Міністерство ісповідань, закон 1 січня 1919 р., Симон Петлюра, Іван Огієнко, Олександр Лотоцький.

February 8, 2023 marks the 100th anniversary of the tragic death of Metropolitan George (Yuri) Jaroszewski of Warsaw and Cholm, Exarch of the Orthodox Church in Poland, an outstanding Orthodox hierarch, theological scholar, and true Ukrainian. The article analyses the activities of leading figures of the Ukrainian People's Republic in 1918–1923, their influence on public and religious life in the Ukrainian lands, which, after the 1921 Riga Treaty and the defeat of our nation's national liberation struggle in 1917–1921, became part of Poland.

Considering the importance and reputation of Bishops George Jaroszewski and Dionysius Valedynsky, their close ties with Professor Ivan Ohienko, Minister of Confessions, and other leading figures of the UPR Directory, the authors tried to highlight the complicated problems of the situation of the Orthodox Church in the Ukrainian lands, in particular the establishment of their canonical status and the process of becoming independent from the Russian Orthodox Church. The authors also analysed the strong resistance of the pro-Russian bishops and clergy to the efforts of Metropolitan George to obtain autocephaly, for which he sacrificed his life. An attempt is made to elucidate, on the basis of archival and documentary materials, the significant problem of church-state relations between the Orthodox Church and Catholic

справ [Борщевич В., 2021, с. 130, 14–151]. Дослідник зазначив, що громади Волинської єпархії становили 54 % усіх парафій Варшавської митрополії, а Варшавсько-Холмська єпархія налічувала понад 50 парафій [Борщевич В., 2021, с. 157, 196].

Окремо згадаємо про одного з провідних наукових дослідників указанного періоду А. Стародуба, який у своїх публікаціях про архієп.

Георгія Ярошевського висловлює низку помилкових припущень, що їх спростовують архівні документи. Так, у питанні щодо запрошення архієп. Георгія до участі в роботі Синоду є суттєва помилка, оскільки міністр культів І. Липа звернувся до уряду, але 23 січня 1919 р. рішення було відхилено, оскільки владика очолював єпархію поза межами України [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 15, арк. 22 та спр. 16, арк. 86, 91]. Далі А. Стародуб висловлює особисту думку, що владика не могли запропонувати «чиновники» УНР, але є подяка Георгія Ярошевського до І. Огієнка за призначення його екзархом [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 14, арк. 110–110 зв.]. Інша помилка полягає в тому, що польський уряд надав владіці кілька парафій [Стародуб А., 2021]. Насправді Пінський та Новогрудський повіти колишньої Мінської єпархії стали основою для майбутньої новоствореної Поліської та наявної Гроденської єпархій і налічували кілька сотень парафій. Про те, що офіційно архієп. Георгій залишався правлячим архієреєм Мінсько-Турівської єпархії до 30 січня 1922 р. і єдиним з таким статусом на території, дослідник не згадав [Стародуб А., 2021, 2023].

Автор припустився ще однієї помилки щодо діяльності владика Георгія, зокрема отримання ним громадянства, звернення Собору єпископів від 30 січня 1922 р. щодо призначення екзархом, яким він був з 28 вересня 1921 р. та 14–15 червня 1922 р., щодо висвяти в єпископи архім. Олександра Громадського [Стародуб А., 2021]. Владика не отримав громадянство через низку особистих причин або через спротив влади, хоч екзархом все-таки став, а питання висвяти Олександра Іноземцева було вирішено на травневому соборі [Свитич А., 1959, с. 17]. Собор у червні 1922 р. відбувався за участю Олександра Іноземцева як архієрея, і одним із питань була висвята Олексія Громадського, що сталась 3 вересня 1922 р. [Свитич А., 1959, с. 19].

Poland in 1920–1923.

The sources used for the research are those that require further study, since not all of them are available to the general public.

Keywords: *autocephaly, Orthodox Church, George (Yuri) Jaroszevski, Dionysius Valedynsky, UPR, Council of Ministers of the National Assembly, Ministry of Confessions, law of 1 January 1919, Symon Petliura, Ivan Ohienko, Oleksandr Lototsky.*

В іншій своїй публікації А. Стародуб детально розглядає справу Смарагда Латишенка і наводить можливе звернення вбивці до жертви: «Владыка, Вы должны разстраивать Польшу, а Вы ее обустройстваете» [Стародуб А., 2023].

Огляд праць російської історіографії. Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу дослідження, слід згадати істориків РПЦ, праці яких доступні сьогодні, але не є основними: О. Світича, К. Скурата, М. Шкаровського та прот. В. Ципіна. Як і слід було очікувати, ці дослідники дали загальну негативну оцінку подіям 1921–1923 рр., утворенню і та набуттю автокефалії Православної Церкви в Польщі [Свитич А., 1959; Скурат К., 1994; Шкаровский М., 2010; Шкаровский М., 2019; Цыпин В., 2012].

Очевидець подій О. Світич у книзі «Православная Церковь в Польше и ее автокефалия» подає цікаві та рідкісні навіть для архівних джерел історичні матеріали, проте він не вказує точного часу, основних причини прибуття до Польщі архієп. Георгія Ярошевського і того, яким чином він отримав для служіння храм святої Марії Магдалини в передмісті Варшави Празі [Свитич А., 1959, с. 7]. Весь період діяльності владики (при замовчуванні співпраці з українським урядом у вигнанні) описано в 4 розділах, із негативною характеристикою процесу підготовки автокефалії та позитивною оцінкою спротиву проросійського єпископату [Свитич А., 1959, с. 7–45] (детальний опис буде подано при розляді основної теми роботи. — Авт.).

Професори К. Скурат, М. Шкаровський та В. Ципін свідомо вводять в оману читачів своїх праць. Так, професор МДА прот. В. Ципін, торкаючись подій кінця 1918 р., чомусь називає Директорію УНР «петлюрівською», хоча на той час її очолював В. Винниченко. Українських церковних та державних діячів таврує «сепаратистами», не вказує точної дати проголошення Закону про автокефалію УПЦ і твердить, що «автокефалісти залишились без православного архієрея» після т. зв. «позбавлення сану за вчинення розколу» архієпископа Агапіта Вишневецького (який саме орган управління РПЦ здійснював це і на яких засадах, професор не вказав. — Авт.) [Цыпин В., 2012, с. 366]. Проте він не забув про шовіністичну позицію московського патріарха Тихона Белавіна щодо України після підписання Брестського миру 16 березня 1918 р., яка «...отделяется от братской (?) России и славный город Киев... перестает быть городом державы Российской» [Цыпин В., 2012, с. 366]. Про справу підготовки, проголошення та становлення автокефалії Православної Церкви в Польщі В. Ципін згадує в окремо-

му розділі, зокрема про визначну роль у цьому владик Георгія Ярошевського та Діонісія Валединського, і отримання Томосу 13 листопада 1924 р. [Цыпин В., 2012, с. 726–732].

Згадаємо також праці професора та доктора історичних наук (???) «общецерковной аспирануры и доктрантуры РПЦ» М. Шкаровського, аналізом неправдивих свідчень якого має займатися психіатр, а не церковний дослідник. Так, указавши дату ухвалення Закону 1 січня 1919 р., до назви УПЦ додав «миротворческая» [Шкаровский М., 2020, с. 25], хоч в оригіналі стоїть «соборна» [Закон, 1919, с. 3]. Українську державну владу він називає «режимом Петлюри» (насправді головою Директорії в той період був В. Винниченко. — Авт.). Відзначив також активну діяльність щодо визнання Константинопільським патріархатом автокефалії посла в Царгороді О. Лотоцького [Шкаровский М., 2020, с. 25–27] (Про особисті вигадки про цього українського діяча проф. М. Шкаровського скажемо далі). В іншій публікації автор подає відомості про діяльність екзарха Георгія Ярошевського з 27 вересня 1921 р. (насправді указ про призначення було видано 28 вересня 1921 р.), не вказавши причини, замовників та виконавця вбивства останнього; не розкриває детально положення Томосу від 13 листопада 1923 р. [Шкаровский М., 2010, с. 104], але повідомляє про т. зв. надання автокефалії ПАПЦ рішенням Священного Синоду РПЦ від 22 червня 1948 р. [Шкаровский М., 2010, с. 287].

Проф. К. Скурат, який написав ґрунтовну працю про історію помісних православних Церков, детально описує процес підготовки та проголошення автокефалії Православної Церкви в Польщі [Скурат К., 2010, с. 1994, с. 288–313], тому ми згадаємо їх під час розгляду діяльності владик Діонісія та Георгія. Зазначимо, що дослідник не подає точної дати призначення Георгія Ярошевського екзархом, як і його статусу правлячого архієрея, іменує останнього «колишній архієпископ Мінський», яким був до 30 січня 1922 р.; замовчує про призначення у 1918 р. патріархом Тихоном на Варшавську кафедру владика Серафима Чічагова; чисельність вірян указує близько 5 млн. без вказівки кількості православних українців, спотворює опис діяльності у складних політичних обставинах владик Діонісія та Георгія [Скурат К., 2010, с. 1994, с. 297–298].

Виклад основного матеріалу. Постановня питання автокефалії, тобто незалежності від Московського патріархату Української Православної Церкви, було спричинене національно-визвольною боротьбою за незалежність України у 1917–1921 рр.

Особливо воно загострилось після приходу до влади Директорії УНР, про що ми докладно писали в кандидатській дисертації [Йосифчук М., Проблема, 2001].

1 січня 1919 р. законом уряду УНР проголошено незалежність Православної Церкви в Україні [Атокефалія, 1919, с. 3; Закон, 1919, с. 3]. Аналіз цього закону детально розкрито в публікації збірника «Труди Київської Духовної Академії» [Йосифчук М., Церковно-державні відносини, 2014, с. 7–20].

Над втіленням Закону про автокефалію УПЦ активно працювали Голова Директорії головний отаман Симон Петлюра [Йосифчук М., Церковно-державні відносини, 2013, с. 262], міністри ісповідань Олександр Лотоцький [Йосифчук М., Державно-церковна діяльність, 2019, с. 252–275], Іван Липа [Йосифчук М., Перший міністр, 2021, с. 127–146] та Іван Огієнко [Йосифчук М., Діяльність І. Огієнка, 2020, с. 97–122].

21 квітня 1920 р. голова дипломатичної місії України А. Левицький та міністр закордонних справ Польщі Я. Домбський з метою створення єдиного антибільшовицького фронту підписали політичну та торговельно-економічну конвенції, за якими УНР погоджувалася на анексію Польщею західноукраїнських земель — Галичини, Лемківщини, Посяння, Підляшшя, Холщини, Західної Волині та частини Полісся [Бойко О., 2006, с. 365]. На території чотирьох останніх земель існували єпархії РПЦ, які очолювали вікарні архієреї: Волинську — єпископ Крем'янецький Діонісій Валединський, Холмську — єпископ Більський Сергій Корольов та Мінську, згодом Поліську, формальним керівником якого залишався архієпископ Мінський і Турівський Георгій Ярошевський, проте фактично опікувався єпископ Пантелеймон Рожновський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 94, арк. 19].

24 квітня 1920 р. між Польщею та УНР було окремо укладено ще і військову конвенцію для об'єднання збройних сил у справі визволення окупованої більшовиками частини України. Політична, торговельно-економічна та військова конвенції спільно утворили Варшавський договір 1920 р., за яким українська влада вимушена була відмовитись від своїх західних земель [Бойко О., 2006, с. 365].

20 листопада 1920 р. армія УНР разом із Директорією та урядом під тиском радянських військ була змушена перейти на територію Польщі. 22 листопада 1920 р. армія УНР за наказом Головного отамана вимушено склала зброю і все військове майно, була відправлена до таборів інтернованих поза

межами етнічної української території — поблизу міст Каліш, Ланьцут, Олександрів, Вадовиці, Пікуличі й Ченстохів. Уряд був розміщений у Тарнові, а сам С. Петлюра перебував у Варшаві до 31 грудня 1923 р. [Йосифчук М., Проблема..., 2001, с. 117–118]. Про релігійну діяльність у таборах, де перебувало на 1921 р. близько 30 тис. осіб, детально викладено сказано в дослідженні прот. М. Йосифчука [Йосифчук М., Духовне..., 2013, с. 175–187], а також повністю розкрито в архівній справі [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 138, 138 арк.].

Поразка українсько-польських військ призвела до підписання 18 березня 1921 р. Ризького договору без участі представників УНР. Суть договору полягала у визнанні УРСР та визнанні анексії Польщею західноукраїнських земель згідно з Варшавським договором [Бойко О., 2006, с. 367]. Власне, саме після 1921 р. почалось унормування церковного життя на території Польщі та підготовка до отримання спочатку автономного, потім автокефального статусу Православної Церкви, основою якої стали західноукраїнські православні землі.

Із 1919 р. фактично під польською окупацією опинилось 1257 тис. км. кв. українських земель, які склали майже третину усієї Польщі. Згідно з переписом 1931 р., на цій території проживало 8,9 млн осіб, зокрема 5,6 млн українців та 2,2 млн поляків [Бойко О., 2006, с. 430–431]. За міжнародним правом держав Антанти, протягом 1919–1923 рр. юрисдикція Польщі над західноукраїнськими землями вважалась спірною, хоч поляки постійно спирались на документи Варшавського (1920 р.) та Ризького (1921 р.) договорів, підписаних УНР та УРСР. І лише 14 березня 1923 р. у Парижі рада послів Англії, Франції, Італії та Японії остаточно визнали юрисдикцію Польщі над західноукраїнськими землями при умові надання політичної автономії та збереження культурних, мовних і релігійних свобод [Бойко О., 2006, с. 430–431].

Серед українців православних на 1921 р. налічувалося 2,7 млн осіб, вони проживали у Волинському та Поліському воєводствах, а також на Холмщині й Підляшші, зокрема: Західна Волинь — 1,5 млн осіб, Полісся — 437 тис. осіб, Холмщина — 263 тис. осіб та Підляшшя — 257 тис. осіб. Якщо взяти дані про загальну кількість православних — 3,625500 млн осіб, то українці склали 70 % вірян Православної Церкви в новоутвореній та визнаній міжнародними договорами у своїх межах Польської держави на 1921 р. [Савчук В., Мулик-Луцик Ю, Історія, 1989, 351–352]. Водночас на території Варшавського воєводства проживало 4637 пра-

вославних, розміщених в основному у столиці держави, де вони користувались кількома храмами, зокрема святої Марії Магдалини в передмісті Прага, який став кафедральним із 1921 р. і є тактим сьогодні для Польської Православної Церкви.

Волинський дослідник В. Рожко подає детальну інформацію про православ'я на українських землях у парафіях: Волинська єпархія — 440, Поліська — 298, Варшавська (Холмщина і Підляшшя) — 50 [Рожко В., Нарис, 2001, с. 335]. Серед усіх вірних в Польщі українці становили 70 %, білоруси та росіяни — 29 %, поляки — 1 % [Рожко В., 2001, Нарис, с. 342]. Найпотужніша єпархія — Волинська, яку рішенням польського уряду від 21 липня 1921 р. очолив єп. Діонісій Валединський [Рожко В., Нарис, 2001, с. 335], на 1923 р. мала 581 церкву та 8 монастирів [Рожко В., Волинська, 2001, с. 59].

Саме тому, на думку авторів, основним чинником у справі підготовки, проголошення та втілення автокефалії Православної Церкви в Польщі стала спільна позиція українських державних УНР — Головного отамана С. Петлюри, міністра ісповідань та колишнього посла в Царгороді О. Лотоцького у 1918–1920 рр., міністра ісповідань 1919–1924 рр. І. Огінка та проукраїнських архієреїв Православної церкви в Україні під час національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. архієпископа Мінського й Турівського Георгія (Юрія) Ярошевського та єпископа Крем'янецького Діонісія Валединського.

На думку дослідника цих подій А. Стародуба, єпископ Діонісій до прибуття в Польщу Георгія був єдиним єдиним православним єпископом, який щиро підтримував українців у справі автокефалії [Стародуб А., Православна, 1998, с. 160]. Окремо він подає листування міністра ісповідань І. Огінка з церковних питань [Стародуб А., Два листи, 1998, с. 21–217].

Це, звичайно, не виключає участі польської державної влади, яка використала напрацювання названих осіб у боротьбі з московським патріархатом та отримання канонічного Томосу від Вселенського Патіарха Григорія VII 13 листопада 1924 р., хоча це вартувало владиці Гертію мученицької смерті 8 лютого 1923 р., а також за національну справу трагічно загинув 25 травня 1926 р. С. Петлюра. Без «довгої кривавої руской» руки тут не обійшлося. Нащадки катів та вбивць продовжують свої злочини й сьогодні, вчинивши злочинну військову агресію проти України у ХХІ ст.

Симон Петлюра (1879–1926) був одним з ініціаторів та натхненників проголошення Закону 1 січня 1919 р. [Йоси-

фук М., Церковно-державні, 2014, с. 4–17], і лише з другорядних причин, можливо через відсутність у Києві, його прізвища немає серед підписантів. Проте вже в інших державних постановках щодо УПЦ — Декрет від 7 жовтня 1919 р. та Універсал від 14 жовтня 1919 р. — прізвище С. Петлюри стоїть першим як Голови Директорії [Акти, 1974, с. 58–60].

Завдяки позиції Голови Директорії в «Основних законах про віру» 1919 р. зазначено, що «Первенствующою в УНР єсть віра більшості населення України — християнська православна кафолицька віра східного ісповідання» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 29, арк. 42] та в проєкті «Конституції УНР» зазначено, що «Православна Церква в межах України є автокефальною з Патріархом в Києві на чолі» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 5, спр. 3, арк. 3 зв.].

Над визнанням Вселенським Патріархатом Закону про автокефалію активно працювало посольство УНР у Туреччині на чолі з О. Лотоцьким та його наступником І. Токарежєвським-Конашевичем [Йосифчук М., Державна діяльність, 2020, с. 127–146]. Проф. М. Шкаровський при описі передумов автокефалії Православної Церкви у Польщі справедливо більшої уваги приділяє саме діяльності українського посольства на чолі з «Олексой Потоцьким» (???), тоді як про представника польського уряду торкнувся коротко [Шкаровский М., 2020, с. 25–27]. В архівних джерелах подано детальні відомості про діяльність українського посольства у Царгороді [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 177, арк. 1–2; спр. 122, арк. 2–2 зв., 9, 11, 16, 18; ф. 1429, оп. 2, спр. 54, арк. 178–179, ф. 3696, оп. 1, спр. 59, арк. 30–30 зв., спр. 126, арк. 1, 21–22; оп. 2, спр. 239, 138 арк., спр. 257, 149 арк., спр. 269, 66 арк., спр. 285, 106 арк.; оп. 3, спр. 49, 241 арк.]. Окремо свою діяльність посол описав у спогадах [Лотоцький О., в Царгороді, 1939, 175 с.].

Уперше згадка про архієп. Георгія (саме з таким іменем, а не іменем Юрій владика завжди позначений в офіційних документах. — Авт.) з'явилась, коли 30 листопада 1918 р. разом з архієп. Агапітом Вишневським та єп. Діонісієм Валединським він відмовився підписати «Відозву православного єпископату проти «петлюрівських банд» [Йосифчук М., 2001, с. 60–61], оскільки формально основна частина його єпархії була поза межами Української держави.

Архієп. Георгій, за спогадами І. Огієнка від 18 березня 1921 р., особисто звернувся у 1918 р. до Всеукраїнського Православного Собору приєднати його єпархію до складу Православної Церкви в Україні [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 142]. Річ у тому, що три повіти Мінсько-Турівської єпархії — Пінський,

Річицький і Мозирський, були приєднані до Української держави зі створенням Поліського округу з центром у Мозирі:

- постанова в.о. міністра М. Вороновича 15 червня 1918 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1077, оп. 2, спр. 3, арк. 31];
- постанова Ради Міністрів 14 серпня 1918 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1064, оп. 1, спр. 6, арк. 167–168];
- переділ території Української держави на корпусні райони 18 серпня 1918 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1077, оп. 1, спр. 58, арк. 5–5 зв.].

Зазначені повіти були вилучені патріархом Тихоном і передані під тимчасове управління єпископа Крем'янецького Діонісія Велединського, який мав створити окрему Поліську єпархію [Свитич А., 1959, с. 2; ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 21, арк. 24]. Згодом йому доручено управління ще й Холмською єпархією, згідно зі зверненням Собору єпископів 16 січня 1919 р. до міністра культів І. Липи, затвердити призначення єп. Діонісія тимчасово керуючим Холмською єпархією, а Волинською — єпископа Володимир-Волинського Фаддея Успенського [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 21, арк. 26]. Тому після приходу до влади 17 січня 1919 р. архієп. Георгій звертається до міністра культів повернути йому управління зазначеними повітами. При цьому владика відкрито заявив, що він «українець родом» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 21, арк. 24]. Під час формування складу Синоду УПЦ з числа архієреїв зазначено, що він очолює Мінсько-Турівську єпархію [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 48, арк. 7 зв.], частину якої 23 січня 1919 р. уряд УНР йому повернув [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 48, арк. 7 зв.; оп. 3, спр. 11, арк. 27]. Того ж дня міністр культів І. Липа на засіданні РНМ УНР запропонував включити архієп. Георгія до складу членів Синоду, який змінив назву з «Всеукраїнська Вища Освячена Рада», оскільки Контора єпископів відмовилась надати своїх представників [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 15, арк. 22]. Проте уряд відмовив, бо вважав, що і надалі владика Георгій очолює єпархію поза межами України, і тому він не увійшов до складу церковного органу. Єпископ Діонісій Велединський також не увійшов (можливо, він був вікарним архієреєм. — Авт.), лише архієп. Агапіт Вишневський увійшов до складу Синоду 23 січня 1919 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 16, арк. 86, 91].

Згодом архієп. Георгій був формально призначений митрополитом Антонієм Храповицьким на Харківську кафедру, але до 1922 р. числився у структурі РПЦ як архієпископ Мінський та Турівський [Вікіпедія. Митрополит Георгій], оскільки Харків

ще в січні 1918 р. захопили більшовики, а Денікін володів цим місцем лише у травні-жовтні 1919 р. [Бойко О., 2006, с. 345, 358, 363].

Зауважимо, що Георгій Ярошевський був, як твердять прот. В. Савчук та Ю. Мулик-Луцик, однокурсником по КДА О. Лотоцького [Савчук В., Мулик-Луцик Ю., 1987, с. 363]. Однак історичні джерела свідчать, що владика та О. Лотоцький закінчили КДА у 1897 та 1896 рр. відповідно. Взаємини, що склалися під час навчання в Київській духовній академії, збереглися, і, можливо, завдяки товаришу по навчанню О. Лотоцькому, який після приходу до влади Директорії був у складі уряду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 1, спр. 3, арк. 4, 6, 10], а в 1922 р., після закінчення посольської служби у Відні, призначений міністром закордонних справ [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 4, спр. 110, арк. 3]. Георгій Ярошевський міг отримати за сприянням української державної влади на вигнанні право приїзду до Польщі формально для опіки своєю частиною єпархії — Пінським та Новоградським повітами, які увійшли до складу новоутвореної держави. Натомість призначений у 1918 р. патріархом Тихоном та Священним Синодом РПЦ на Варшавську кафедру владика Серафим Чичагов такого права не отримав і був звільнений за власним проханням лише 30 січня 1922 р. [Свитич А., 1959, с. 11]. Водночас із дозволу польської влади до окупованих нею Вільнюса та Гродна ще в 1918 р. повернулись єпископи Єлеферій Богоявленський та Володимир Тихоницький [Свитич А., 1959, с. 2], які в 1921–1923 рр. опиняться в гострій опозиції до владики Георгія, що призведе до його трагічної загибелі 8 лютого 1923 р. Значених владик у 1923 р. буде вислано за межі Польщі за їхню діяльність [Свитич А., 1959, с. 32, с. 35], а єп. Володимира будуть підозрювати у співучасті у вбивстві [Стародуб А., 2023].

Саме завдяки О. Лотоцькому владика Георгій встановив тісні взаємини з провідними діячами нової української влади, зокрема із С. Петлюрою та І. Огієнком, що суттєво вплинуло на приїзд до Польщі та його подальшу діяльність у 1921–1923 рр.

З огляду на те, що основна частина України була окупована радянською Росією і стала недоступною для діяльності української влади, всю увагу звернено на православні землі, які були окуповані, а потім офіційно визнані урядом УНР приєднаними до Польщі Варшавським договором 1920 р. Перебуваючи в тісних стосунках з очільником Польщі Юзефом Пілсудським [Бойко О., 2006, с. 365, с. 430], С. Петлюра піклувався про долю Православної Церкви на Волині, Поліссі, Холмщині та Підляшші, проте офіційно увесь напрямок церковно-державних зно-

син із проукраїнськими ієрархами в Польщі (з 1920 р. лише з єп. Діонісієм, а з 1921 р. і з архієп. Георгієм. — Авт.) здійснював міністр ісповідань УНР І. Огієнко, якого призначено на посаду 15 вересня 1919 р. [Преловська І., 2019, с. 310].

Уряд УНР одним із перших свої рішень на вимушеній еміграції 12 листопада 1920 р. призначив міністра ісповідань проф. І. Огієнка «уповноваженим у справі усторою Православної Церкви для переговорів з урядом Польщі у справі устрою Православної Церкви для українського населення в Польщі» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 48]. Тому керівник Директорії УНР С. Петлюра 1 грудня 1920 р. звертається до міністра із запитаннями щодо церковних проблем [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 419, арк. 6]. На засіданні ради міністра ісповідань УНР розглянуто питання щодо делегації до Вселенського Патріарха та підписання до нього «Прохання» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 3, арк. 1–2].

14 грудня 1920 р. МЗС УНР повідомило міністерство ісповідань стосовно діяльності посольства в Царгороді у справі визнання автокефалії УПЦ [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 121, арк. 23]. 21 грудня 1920 р. на засіданні ради міністра ісповідань розглядалось питання про спробу єп. Володимира Тихоницького поширити свою владу на Холмську єпархію [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 3, арк. 4 зв.]. 22 грудня 1920 р. на засіданні РНМ УНР розглянуто доповідь міністра про проблему призначення польською владою єп. Володимира на Варшаву і Холм. Уряд доручив І. Огієнкові виїхати до Варшави, щоб із представниками польської влади «з'ясувати цю справу» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 1, арк. 32]. 25 грудня 1920 р. на засіданні РНМ УНР мала бути подана доповідь міністра ісповідань проф. І. Огієнка щодо направлення офіційної делегації до Вселенської патріархії, який не був розглянутий через відсутність останнього в Тарнові [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 1, арк. 34].

28 грудня 1920 р. міністр ісповідань у листі до С. Петлюри вказує, що «автокефалія Православної Церкви в межах Польщі була б великим чином для всієї України... Слід добиватись усунення єп. Володимира... порозумітись з білорусами щодо автокефалії... Діонісій веде українську лінію... визнає автокефалію Української Церкви... Справа автокефалії Православної Церкви в Польщі проведена... потрібна поїздка до Варшави...» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 22–22 зв., 26–26 зв.].

3 січня 1921 р. Укранська дипломатична місія в Речі Посполитій Польській надіслала до міністерства віровизнань та освіти

«Вербальну ноту Автокефалії Православної Церкви в Річі Посполитій Польській» з проханням врахувати права українського населення щодо богослужіння рідною мовою та обрання кандидатів у митрополити чи єпископа з проукраїнських духовних осіб [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 77–78]. 10 січня 1921 р. радник міністра ісповідань проф. В. Біднов надає для розгляду свій нарис «Церковна справа в Україні» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 166, 62 арк.], який згодом буде надрукований [Біднов В., 1921, 47 с.]. Важливими є посилання на Закон 1 січня 1919 р., можливість призначення в Синод єпископа Діонісія [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 166, арк. 35], а також те, що в усіх єпархіях, окрім Пімена (Пегова) Подільського, немає правлячих архієреїв, їхні функції виконують вікарні, як у Волинській єп. Діонісій [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 166, арк. 51].

9 січня 1921 р. на засіданні уряду міністр І. Огієнко виголосив доповідь про поїздку до Варшави за постановою від 22 грудня 1920 р. для захисту «українських інтересів» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 15, арк. 6 зв.]. 31 січня 1921 р. він звернувся до голови уряду УНР щодо церковних питань [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 2] і зокрема до голови дипмісії у Польщі щодо перебування у Варшаві єпископа Діонісія [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 119, арк. 1].

РНМ УНР та С. Петлюра 2 лютого 1921 р. ухвалили постанову щодо виділення коштів для поїздки української делегації до Царгороду у справі визнання автокефалії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 111, арк. 4; спр. 121, арк. 33]. 1 лютого 1921 р. до канцелярії Директорії УНР міністр І. Огієнко подає ґрунтовну доповідь щодо «чергових завдань» міністерства ісповідань, зокрема питання українського єпископату та утворення «Автокефальної Православної Церкви в Річі Посполитій Польській ... яка спричинить на користь автокефалії Української Церкви...» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 55–59 зв.].

3 лютого 1921 р. у своєму зверненні до Ради Республіки С. Петлюра приділив особливу увагу питанню «відбудови Української Церкви» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 94, арк. 19].

5 лютого 1921 р. міністр І. Огієнко звернувся до експосла в Царгороді О. Лотоцького надати відомості щодо переговорів із Вселенським Патріархатом, зокрема у справі «висвячення українського єпископа» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 121, арк. 29]. Того ж дня надійшло звернення до діючого посла в Туреччині щодо церковних питань [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 34–37].

Згідно з архівними джерелами, 28 лютого 1921 р. «Священний Собор Єпископів всія України» постановив відкрити вікарну кафедру Волинської єпархії в м. Дубно з висвятою до неї ректора Холмської духовної семінарії архімандрита. Смарагда Латишенкова [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 34].

3 березня 1921 р. до керуючого справами Директорії від МЗС УНР надано висновки за доповіддю Міністерства ісповідань у тому, що «роль Церкви (ідеться про УПЦ. — Авт.) в будівництві української держави являється фактором великої ваги... зростає вага її націоналізації та автокефальності...», а у справі останньої (визнання Вселенським «найбільше зроблено п. послом Лотоцьким... зносини з Патріархатом залишаються добримими...») [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 419, арк. 33, 88–88 зв].

3 березня 1921 р. Міністерство зовнішніх справ УНР надіслало керівнику держави у вигнанні свої висновки про те, що «роль Церкви (ідеться про Православну Церкву. — Авт.) в будівництві Української держави є фактором великої ваги... Паралельно до завдань Церкви в державному будівництві важливою є вага її націоналізації та автокефальності») [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 419, арк. 36].

4 березня 1921 р. Собор єпископів надіслав указ єпископу (?) Сергію Корольову (насправді висвячений 17 квітня 1921 р. — Авт.) щодо призначення його керуючим Холмською єпархією [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 34]. Водночас інші дані щодо православної ієрархії в Україні свідчать про владика Георгія як колишнього архієпископа Мінського (?) та єпископа Діонісія, вказавши, що немає жодного правлячого — єпархіального, а діючі лише вікарні [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 35–36].

4 березня 1921 р. керуючий справами Директорії УНР М. Миронович звертається із запитом до міністра ісповідань І. Огієнка: «Хто такий з походження архієпископ Георгій Ярошевський?», на що була надана відповідь, що владика «у 1918 р. звертався до т. зв. Всеукраїнського Собору з проханням включити Мінську єпархію до складу Української Церкви. Зараз десь у Сербії» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 37–37 зв].

15 березня 1921 р. міністр ісповідань УНР І. Огієнко подав С. Петлюрі доповідь про справи автокефалії УПЦ [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 13, арк. 18]. 17 червня 1921 р. С. Петлюра у листі до голови уряду УНР особливо цікавиться діяльністю посольства в Туреччині (на той час практично недіючого. — Авт.), долею якого цікавився і міністр ісповідань І. Огієнко у своєму

 КЕРУЮЧИЙ
 СПРАВАМИ ДИРЕКТОРІЇ
 Української Народної Республіки

до Пана Міністра Геловідань.-

4 Березня 1921р.
 4 403
 Тернів.

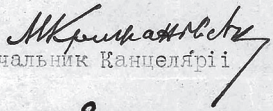
Замовити у м. Київ
 5/III Діло

Висновок
 5/III 1921р

37

Згідно з бажанням ПАНА ГОЛОВИ
 ДИРЕКТОРІЇ знати, хто такий з походження
 Архієпископ Минський Георгій Я р о ш е в -
 с в к и й, маю за честь просити Вас, Пана
 Міністре, надіслати мені відомости про
 його, як що вони у Вас маютья.-

 Керуючий справами

 Начальник Канцелярії

4.1921
 11.11.1921

Відносно архієпископа Георгія Ярошевського
 писав в огляду доповіді п. Микісаров: про свята
 подорож на Волинь; що до його походження, то
 маю відомости, що він родом з Долбовацького;
 казавши знаю, що скінчив Київську духовну ака-
 демію 1897 року, вступив до і був ректором в
 київських духовних семінаріях та Імператорській
 духовній академії. Мислюю, що архієпископом

Записано історію складової до революції: 1918 року
 він емігрував до т. зв. Українського Союзу в Ки-
 їві з проханням Александровича Стороженка
 в склад Української автономної церкви; там
 він був в Сербії.

Член Рада Митрополита Ієрофант,
 професор В. С. Школы.

10 березня 1921 р.

Записано історію складової
 н. Куриловичу Сурованим Духовності:

14/III Т. Духовності

(The bottom portion of the document contains several lines of extremely faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.)

листі від 11 лютого 1922 р до МЗС УНР [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 171, арк. 24; арк. 63–63 зв.].

19 березня 1921 р. доповідь міністра І. Огієнка на засіданні РНМ УНР щодо необхідності автокефалії Православної Церкви в Польщі [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 15, арк. 36 зв.; спр. 27, арк. 1], а також просив відправити його до Варшави та Крем'янця для вирішення питань [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 15, арк. 55].

25 березня 1921 р. І. Огієнко у своєму листі до єпископа Діонісія просить останнього взяти на себе «тимчасове керування українською закордонною православною єпархією... та подбати про висвячення для української православної людності за кордоном священників...» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 149, арк. 14].

13 квітня 1921 р. міністр ісповідань І. Огієнко надає для розгляду Голові Директорії УНР текст «Благословення українського уряду та його народу» від Вселенської Патріархії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 169–170].

17 квітня 1921 р. міністр УНР І. Огієнко у зверненні до єп. Діонісія просить висвячувати для УПЦ в духовний сан лише тих осіб, яких рекомендував український уряд [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 110, арк. 15]. Проте вже 17 квітня 1921 р. у м. Вільно єп. Єлевферій Богоявленський та Володимир Тіхоницький висвятили архімандрита. Сергія Корольова на єпископа Більського, вікарія Холмської єпархії. Польський уряд, не без відповідного звернення українських діячів, не лише не визнав його новий духовний сан, але й вислав його у травні 1922 р. за межі Польщі [Свитич А., 1959, с. 15]. Також за незаконну висвяту та спротив щодо питання автокефалії патріарх Тихон «нагородив» єпископів Єлевферія та Володимира титулом архієпископа у 1922–1923 рр.; їх також депортовано в лютому 1923 та жовтні 1924 рр. за межі Польщі [Свитич А., 1959, с. 32–34].

8 травня 1921 р. владика Діонісій повідомив міністра УНР, що «охоче погоджуюсь jako єдиний в краю нашому теперішній час єпископ української пастви, з любов'ю беру під свою опіку все українське православне громадянство на еміграції» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 89, арк. 21].

12 травня 1921 р. С. Петлюра надіслав лист до РНМ УНР із церковних питань, у якому, зокрема, було зазначено про «інтенсивну працю, яку проводить проф. І. Огієнко... праця міністерства для державної справи дуде поважна...» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 9–11].

1 липня 1921 р. міністр І. Огієнко подає на розгляд Голови Директорії та РНМ УНР копії журналів «Собору Єпископів

всія України» від 28 лютого 1921 р., зокрема зазначає про проблему висвяти архім. Смарагда на єпископа Дубенського, вікарія Волинської єпархії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 34, 38–39].

4 липня 1921 р. надано дозвіл від РНМ міністрові І. Огієнку виїхати до Варшави та в Крем'янець до єп. Діонісія, оскільки виникла проблема із запланованим т. зв. «З'їздом православних приходів» у Варшаві 14 серпня 1921 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 17, 44].

19 липня 1921 р. до єп. Діонісія звернувся міністр І. Огієнко з проханням допомогти церквам у таборах інтернованих воїнів УНР із наданням богослужбового начиння, що й було зроблено [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 110, арк. 15].

25 липня 1921 р. було надіслано доручення міністерству ісповідань щодо редагування меморандуму про автокефалію УПЦ і надіслання його уряду Польщі [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 33–33 зв.].

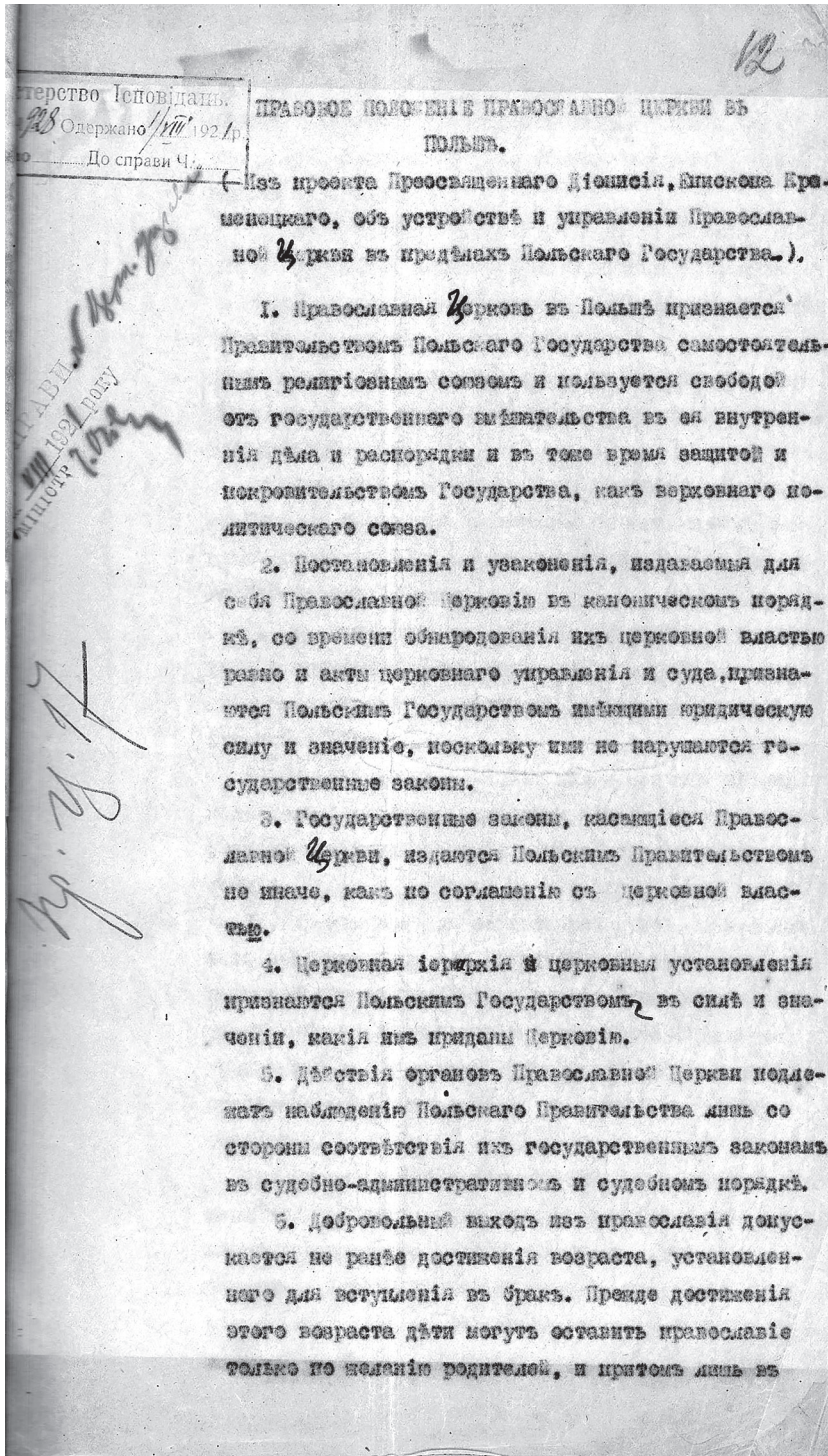
30 липня 1921 р. єп. Діонісій надіслав лист міністру ісповідань проф. І. Огієнкові щодо запланованого проросійськими колами т. зв. «з'їзду» у Варшаві, про це також детально доповідав 2 серпня 1921 р. радник міністра проф. В. Біднов [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 14, арк. 19, 26–27, 29–30 зв.].

1 серпня 1921 р. єп. Діонісій підготував для розгляду українських та польських урядовців «Проект Положення Православної Церкви в Польщі», у якому передбачена можливість т. зв. «самостійності», тобто автокефалії від Москви, про яку не було згадки в тексті документа [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 89, арк. 12–15].

13 серпня та 29 серпня 1921 р. листування між міністром УНР І. Огієнком та єп. Діонісієм щодо поточних церковних питань [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 12, арк. 14; спр. 13, арк. 98].

20 та 22 серпня 1921 р. на засіданні член ради міністра ісповідань УНР проф. В. Біднов подає детальний звіт про становище Православної Церкви в Польщі, зокрема зазначає, що в наявних 6 єпархіях немає жодного правлячого, а єпископ Діонісій Валединський через позицію усіх інших проросійських єпископів — Єлевферія Богоявленського, Пантелеймона Рожновського, Володимира Тіхоницького та Сергія Корольова, залишився «ізолюваний і сам по собі...» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 94, арк. 19; спр. 149, арк. 29].

Тобто на час звіту В. Біднова 20 та 22 серпня 1921 р., владики Георгія Ярошевського ще не було в Польщі, проте він з'явився

«в серпні», як зазначає О. Свитич, а єп. Пантелеймон вже тоді ж був призначений патріархом Тихоном на Пінсько-Новоградську єпархію [Свитич А, 1959, с. 7], яка залишалась канонічною частиною Мінсько-Турівської єпархії, правлячим архієреєм якої був до 30 січня 1922 р. саме Георгій Ярошевський. Цей очевидець подій чомусь не подає точних дат зустрічі Георгія, Діонісія та Пантелеймона з польським міністром віросповідань та освіти Ратаєм і отримання ними державних декретів на Варшавсько-Холмську, Волинську та Пінсько-Новоградську єпархії, при цьому не називає справжніх причин відсутності на цьому зібранні єпископів Єлевферія, Володимира та Сергія [Свитич А, 1959, с. 7–8]. Зважаючи на дані проблеми, канцелярія Директорії УНР вимагає від міністра терміново приїхати «у службових справах» до Варшави 26 та 30 вересня, а також 7 жовтня 1921 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 14, арк. 72–74].

28 вересня 1921 р. патріарх Тихон призначив архієпископа Георгія виконуючим обов'язки на Варшавську єпархію з посадою екзарха Православної Церкви в Польщі, Діонісія — на Волинь, Пантелеймона — на Пінськ-Новоградок [Свитич А., 1959, с. 9], тобто на частину Мінської єпархії, правлячим архієреєм якої до 30 січня 1922 р. був саме Георгій Ярошевський [Свитич А., 1959, с. 11].

30 вересня та 7 жовтня 1921 р. С. Петлюра подає запит щодо приїзду до Варшави міністра І. Огієнка у церковних справах [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 15, арк. 73–74]. 23 жовтня 1921 р. на засіданні РНМ УНР міністр І. Огієнко висловив привітання екзархові Георгію Ярошевському, який пообіцяв йому «мати на увазі українські інтереси» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 28, арк. 18–20]. 24 жовтня 1921р. міністр ісповідань І. Огієнко привітав владика Георгія з призначенням через свого представника В. Біднова, який отримав від владики запевнення «захищати українські церковні інтереси» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 28, арк. 18–20], зокрема він благословив єпископу Діонісію опікуватись над «Українською Закордонною Єпархією» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 12, арк. 40], яка включала військове духовенство та вірних в таборах для інтернованих [Йосифчук М., 2013, с. 175–187]. Окремо міністр у своєму листі до владики Георгія виказав своє переконання «що під його рукою Церква Українська стане справі українською і одержить все їй потрібне» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 13, арк. 196].

14 листопада 1921 р. міністр І. Огієнко на засіданні РНМ УНР повідомив про свою поїздку на Волинь і письмову згоду

єп. Діонісія взяти «під свою опіку опіку релігійні справи православного українського громадянства при державному центрі...» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 27, арк. 29],

20 листопада 1921 р. відбулась зустріч голови дипломатичної місії УНР у Варшаві з екзархом Георгієм, під час якої розглядалось питання тісного контакту для української церковної справи [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 149, арк. 55], який, згідно з листом єп. Діонісія, дав благословення на управління українською закордонною єпархією та обіцяв враховувати «українські інтереси» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 28, арк. 50 зв.]. У своїх листах від 19 і 21 листопада та 6 і 8 грудня 1921 р. міністр І. Огієнко іменує Діонісія як «єпископа української закордонної єпархії» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 119, арк. 22, 35, 37–38, 43, 46]. І дійсно, 6 грудня 1921 р. єп. Діонісій повідомляє І. Огієнкові, що екзарх Георгій дозволив «тимчасово здійснювати опіку над православними українцями» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 12, арк. 40].

9 грудня 1921 р. архієп. Георгій у своєму листі до Огієнка, дякує останньому та урядові УНР за привітання «по случаю назначенія мене екзархом Православної Церкви в Польще» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 14, арк. 110; ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 374].

16 грудня 1921 р. єп. Діонісій знову звертається до міністра І. Огієнка з листом із важливих церковних питань, зокрема щодо запланованого Собору єпископів [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 28, арк. 60 зв.].

21 грудня 1921 р. керуючий справами Директорії М. Миронович надіслав до міністра ісповідань І. Огієнка резолюцію С. Петлюри від 19 грудня 1921 р. стосовно листа від екзарха Георгія Ярошевського від 9 грудня 1921 р.: «Прошу п. міністра допомогти архієпископу Юрію стати Юрієм замість Георгія, відновити йому знання української мови і повернути його на лоно Української Церкви» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 12, арк. 57 зв.].

20 січня 1922 р. МЗС УНР звернулось до канцелярії Директорії надіслати копію Закону про автокефалію УПЦ від 1 січня 1919 р., що було зроблено 26 січня 1922 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 515, арк. 5, 26, 28].

22 січня на засіданні ради міністра ісповідань УНР розглядали питання термінової поїздки І. Огієнка до Варшави, щоб він напередодні запланованого Собору єпископів мав можливість зустрітись з екзархом Георгієм та обговорити врахуван-

Міністерство Ісповідань.
Вхідне Ч/835 Одержано 12/ХІІ 192/р.
Виконано До справи Ч. 16

110

Многоуважаемый профессор

Иван Ильич.

Сердечно благодарен Вам за Ваш труд по случаю юбилея моего земляка всей Православной Церкви в России, и прежде за участие мое в нем (книжка Брошюра и в последствии книжка Франц: „Моя украинська була вже новою Церквою.“ Я с интересом и благодарностью к автору прочитала их.

Во, конечно, знаем, что в него не входит труды тех, кто народ украинский слышит Бога своею родною мовою. Я люблю украинский язык, украинскую племь, всех украинцев писателей, особенно Михаила Я.

Мого
 считаю себя украинцем, как уроженца Кременя,
 Подольской губ. Из семьи моего отца — священ-
 ника аббата геворгии подольчанки. И теперь я
 еще не забыл украинского языка и могу пере-
 вести подольчанку. Но сожалеть, не могу пра-
 вильно писать, ибо никогда не изучил украин-
 ской грамматики, словаря его и пишу только
 на русском языке.

Второй экземпляр Вашей Книжки,
 предпринятой Вами для св. Патриарха Мос-
 ковы, я постараюсь передать чрез Польского по-
 сла по назначению.

Буду из Кременя, а покуда он
 требует энергичных от нас и наших украинских
 школ и учителей, сиречь.

Желаю Вам здоровья и успехов
 от Твоего Бога. Благомыслие Господне со
 Судом на Вас.

Ваш покорный слуга

Авгелином Теодий, Экзарх всей Укра

9 Дек. 1826г.

благочестивой цесарице в Польше.

Визува-Польска, Вишниця-Польска Б.

Міністерство Ісповідань.
Вхідне Ч/106 Одержано 24.11. 1921 р.
Виконано До справи Ч.....

58

КЕРУЮЧИЙ
СПРАВАМИ ДИРЕКТОРІ І
УКРАЇНСЬКОЇ
ГОЛОВНОЇ РЕСПУБЛІКИ
ДО ПАНА МІНІСТРА ІСПОВІДАНЬ.
24 грудня 1921 р.
ч. 1588

Маю за честь подати нижченаведені резолюції,
м.пестю. які ПАН ГОЛОВА ДИРЕКТОРІ І ГОЛОВНИЙ ОТАМАН зволив по-
класти на повідомленнях Ваших, Пана Міністре,-

1/ на копії листа до Єпископа Станіславського
д-ра Григорія Хомшина з 5 цього грудня ч. 2835+ ре-
золюція: "З думками цього листа згоджуюсь."

2/ на повідомленні з 9 цього грудня ч. 2925 в спра-
ві заходів що до розповсюдження видань "Української
Автокефальної Церкви" - резолюція: "Дякую п. Міністра
за прийняття негайних заходів до здійснення моїх по-
бажань в цій справі. 15/XII .ПЕТЛЮРА."

W

5726

3/ На копії листа від Архієпископа Георгія, Єкзарха Право-
славної Церкви в Польщі, з 9 цього грудня резолюція: "Прошу
п. Міністра допомогти Архієпископу Юрію стати Юрієм замість
Георгія, відновити йому знання української мови і повернути його
на лоне Української Церкви. 19/XII ПЕТЛЮРА."

Мирошник
Керуючий справами

Н. С. Савченко
Начальник Канцелярії

ня ним українських «церковно-релігійних інтересів в Польщі» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 15, арк. 13–13 зв.].

24 січня 1922 р. у своєму листі до прот. П. Пашчевського І. Огієнко повідомляє про новий український єпископат, помилково пов'язуючи їхню висвяту з Грузинським патріархом [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 154, арк. 88]. Проте 27 січня 1922 р. І. Огієнко надсилає С. Петлюрі лист-доповідь щодо неканонічного поставлення ієрархії УАПЦ митр. В. Липківського, бо останній «ще в його бутність моїм радником настирливо радив стати іменно на такий ґрунт утворення українського єпископату. Поставлення єпископату в такий спосіб дає нашим ворогам козир проти нас, та й нас самих заставить добре подумати, чи в певних руках справа відбудова нашої Церкви» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 10, арк. 31–32 зв.; ф. 1429, оп. 2, спр. 154, арк. 63].

Сумніви міністра були даремними, оскільки саме архієп. Георгій почав проводити тверду й непохитну позицію щодо втілення Закону від 1 січня 1919 р. та створення проукраїнського єпископату. 24–30 січня відбувся перший Собор єпископів Православної Церкви в Польщі, де були присутні єпископи Георгій, Діонісій, Пантелеймон та Володимир, на якому вирішувалось правове становище ПЦ у Польщі [Свитич А., 1959, с. 13–15]. Зважаючи на спротив Пантелеймона та Володимира, на травневому Соборі єпископів вирішено висвятити Олександра Іноземцева, а в червні 1922 р. Олексія Громадського [Свитич А., 1959, с. 16–17, 19]. Таким чином встановлювалась нова канонічна ієрархія Православної Церкви в Україні, яка згодом поставить проукраїнських єпископів — Полікарпа Сікорського у 1932 р., Іларіона Огієнка в 1940 р. та Палладія Видибіду-Руденка в 1941 р., а в 1942 р. Никанора Абрамовича та Ігоря Губу.

11 лютого 1922 р. міністр ісповідань І. Огієнко звернувся до МЗС УНР із листом, у якому вказано про необхідність посольства у Царгороді [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 515, арк. 7]. Того ж дня він надсилає таємний лист до посла УНР у Варшаві щодо зовнішніх атрибутів екзарха в Польщі — білий клобук та предвиносний хрест, якими користувались київські митрополити, таким чином він стає правонаступником останніх [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 10, арк. 51].

12 лютого 1922 р. на засіданні ради міністра І. Огієнко піддав різкій критиці відновлений єпископат з ієрархії митрополита В. Липківського, який може привести до «якоїсь нової неправославної секти на Україні або церкви з великими відхилення-

ми від чистоти православ'я» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 5, арк. 22; ф. 1429, оп. 2., арк. 116–117].

21 лютого 1922 р. МЗС УНР повідомило міністра І. Огієнка, що Голова Дипломатичної місії УНР у Варшаві був прийнятий польським урядом для обговорення церковних питань [ЦДАВО-ВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 515, арк. 13].

23 лютого 1922 р. проросійські архієреї на спокої Єлевферій, Пантелеймон та Сергій надіслали патріархові Тихону характеристику майбутнього злочинця архім. Смарагда «...необходимо немедленно разрешить от наложенного запрещения... считаем долгом предостеречь как бы долгие неприятности не истожили терпения...и он не сделал бы какого-либо рокового, неправильного шага» [Свитич А, 1959, с. 39]. Тобто ці особи, які самі порушували законодавство держави, у якій проживали, були готові висвятити на єпископа неадекватного священника, який майже через рік стане злочинцем, і не намагались спробувати направити отця архімандрита та кандидата богослов'я на «путь істиний».

24 лютого 1922 р. міністр ісповідань УНР І. Огієнко звертається з листом до екзарха Георгія щодо поточних питань діяльності Православної Церкви в Польщі, а також нової проблеми появи ієрархії УАПЦ в Липківському [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 10, арк. 78]. Саме тому вже на початку березня 1922 р. І. Огієнко відвідав у церковно-державних справах Варшаву. Головною темою розмови його з екзархом Георгієм Ярошевським та єпископом Діонісієм Валединським було питання «про спосіб відновлення єпископату на Україні». Обидва владика погодились із думкою міністра ісповідань УНР, що винний у цьому лише Московський патріарх і єдиним способом «рятувати православ'я серед українського народу є українізація». Тоді ж було домовлено про богослужіння українською мовою, коли «буде гарний переклад» та можливість заснування окремої української парафії у Варшаві [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 5, арк. 23].

11 березня 1922 р. священник О. Чубук-Подільський повідомляє, що екзарх Георгій служив у кафедральному соборі панахиду за Т. Шевченком, хор співав слов'янською мовою з українською вимовою, а одну з молитов, яку переклав І. Огієнко, було навіть прочитано українською мовою [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 12, арк. 85].

21 червня 1922 р. І. Огієнко надсилає лист до адвоката Ю. Стечишина щодо ієрархії УАПЦ на чолі з митр. В. Липківським, де докладно розбирає канонічні порушення та наслідки для

Української Православної Церкви [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 110, арк. 35–36]. Тому український уряд розпочав інтенсивну працю щодо висвяти проукраїнського єпископа, зважаючи на наявність вже діючого єп. Сергія Корольова та спроби архім. Смарагда Латишенка отримати архієрейську хіротонію [Свитич А., 1959, с. 38–39].

Колищній урядовець УНР Петро Сікорський, офіційно звільнений із міністерства ісповідань 20 липня 1921 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 19, арк. 86 зв.], із 1 січня 1922 р. стає службовцем Духовної консисторії з проживанням у Дерманському монастирі на Волині. 27, 27 та 30 липня 1922 р. він, відповідно, чернець, ієродиякон та ієромонах [Рожко В., 2015, с. 35–36]. За клопотанням від 10 серпня 1922 р. настоятеля згаданого монастиря архім. Олексія Громадського (його висвятять Георгій, Діонісій та Олександр 3 вересня 1922 р. — Авт.) ієромонах Полікарп Сікорський отримує важливу нагороду — наперсний «золотий» хрест; відтак 12 грудня 1922 р. — сан ігумена і палицю, а на початку 1923 р. він уже архімандрит [Рожко В., 2015, с. 48–56] із подальшим правом на архієрейство, яке, незважаючи на спротив проросійких сил, сталося лише у 1932 р. [Рожко В., 2015, с. 76–79].

Свій спосіб «рятування» української церковної справи, зокрема на еміграції, пропонував прот. Павло Пащевський у листі до проф. І Огієнка 19 червня 1922 р. Суть його пропозиції полягала в тому, що потрібно здобути свого українського єпископа для емігрантської Української єпархії, принаймні навіть з Чехії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 12, арк. 183]. Тобто питання висвяти Полікарпа Сікорського або іншої проукраїнської духовної особи залишалась важливим для української влади, хоч 3 вересня 1922 р. буде висвячено в сан єпископа, українця за походженням Олексія Громадського [Свитич А., 1959, с. 34], проте не він, а росіянин Діонісій Валединський та Олександр Іноземцев) дадуть українцям канонічний православний єпископат — Полікарпа Сікорського у 1932 р. [Рожко В., 2015, с. 77] та Іларіона Огієнка і Палладія Видибіду-Руденка в 1940 та 1941 р. [Свитич А., 1959, с. 191–192].

На засіданнях РНМ УНР наприкінці 1922 – на початку 1923 рр. серед важливих державних питань не розглядали церковних питань, оскільки міністр І. Огієнко не був присутній на зібранні у Варшаві [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 4. спр. 111, арк. 3, 4, 5, 6 зв., 15, 15 зв., 17 зв.].

13 січня 1923 р. голова РНМ А. Левицький надає Головному отаману УНР С. Петлюрі копію листа міністра І. Огієнка від

4 січня 1923 р. «в справах церковних» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 154, арк. 189].

Сумну трагедію 8 лютого 1923 р. детально описано в дослідженні А. Стародуба [Стародуб А., В вбивстві..., 1921, Чи був..., 1923]. Проте слід відзначити важливу інформацію очевидця подій О. Світича, який зазначає, що напередодні загибелі митрополит Георгій готувався до прибуття комісії від Вселенського патріарха Мелетія IV, яка мала познайомись із «положением дела об автокефалии на месте, поводам к ее введению, историей всего вопроса, необходимых данных, обеспечивающих самостоятельное существование Православной Церкви в Польше...» [Свитич А., 1959, с. 46]. Саме Мелетій Метаксакіс, на основі рішення Священного Синоду Константинопільської Церкви від 1 березня 1922 р. надав Томоси Православним Церквам у 1923 р.: 2 березня архієпископії у Чехословаччині, 6 червня і 7 липня митрополіям у Фінляндії та Естонії [Шкаровский М., 2020, с. 33, 42, 40, 43]. Власне, саме Мелетій благословив обрання нового предстоятеля митр. Діонісія 13 березня 1923 р. [Скурат К., 1994, с. 299; Шкаровский М., 2020, с. 41], і, можливо, він підготував Томос, який через низку причин був виданий лише 13 листопада 1924 р.

Тому питання отримання остаточного канонічного визнання з боку Вселенського Патріархату та отримання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Польщі для митрополита Георгія Ярошевського підходило до логічного завершення — насильницької смерті, яку вчинив колишній архімандрит та колишній ректор духовної школи з науковим ступенем кандидата богослов'я РПЦ та позбавлений духовного сану Павло Лащенко. Ця особа залишила навіки свій кривавий слід в історії Церкви як фанат «руського міра» та кримінальний злочинець.

Висновки

Уряд УНР, з огляду на те що на західних українських землях, які увійшли до складу Польщі, проживало близько 2,5 млн православних українців, міг запропонувати польському урядові запросити саме владика Георгія Ярошевського як правлячого архієрея частин Мінсько-Турівської Єпархії — Пінського та Новогрудського повітів, з метою отримання посади екзарха Православної Церкви Польщі.

Г. Ярошевський, попри своє минуле у системі РПЦ, не забував свого українського походження, підтримував тісні взаємини із владою УНР на виганні, особливо з міністром І. Огієнком.

Архієп. Олексій Громадський у своєму листі до митрополита Діонісія Валединського від 8 серпня 1941 р. справедливо від-

значив, що великий вплив на Томос 13 листопада 1924 р. мало втілення українською державною владою Закону від 1 січня 1919 р. [Савчук В., Мулик-Луцик Ю., 1987, с. 491–492].

У подальшому завдяки позиції владик Георгія та Діонісія українські державні діячі підтримували автокефалію Православної Церкви в Польщі, оскільки вбачали в ній можливість духовної незалежності українців від Московського патріархату.

Трагічна загибель 8 лютого 1923 р. владика Георгія тимчасово призупинила питання висвяти проукраїнських православних єпископів, якими стали Полікарп Сікорський у 1932 р., Іларіон Огієнко та Палладій Видибіда-Руденко в 1940–1941 рр., а також нової ієрархії УАПЦ у 1942–1943 рр. Усі ці особи свого часу визначають важливу епоху українського православ'я ХХ ст.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Центральний Державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО)

Фонд 1064. Рада Міністрів Української Держави 1918 р. Опис № 1.

1. Справа № 6. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. 15 травня 1918 р. – 11 вересня 1918 р. 268 Арк.

Фонд 1065. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1923 рр. Опис № 1.

2. Справа № 3. Журнал засідань Ради Народних Міністрів УНР. 15 грудня 1918 р. – 11 січня 1919 р. 36 Арк.

3. Справа № 177. Закон Ради Народних Міністрів УНР про асигнування в розпорядження міністра культів 250 000 гривень для видачі послові УНР в Царгороді на відрядні видатки до Східних патріархів та на пресу справі автокефалії Української Церкви. 24 січня 1919 р. 2 Арк.

Опис № 3

4. Справа № 73. Постанови Директорії УНР про зміну штатів Посольства Української Народної Республіки в Туреччині та його утримання до 1 жовтня 1921 р. в сумі 14. 029 турецьких лір. 20 листопада 1921 р. 25 Арк.

Опис № 4

5. Справа № 110. Постанови та закони УНР. 15 січня 1921 р. – 17 лютого 1923 р. 45 Арк.

6. Справа № 111. Протоколи засідань петлюрівської Ради Міністрів та матеріали даних. 1 грудня 1922 р. – 13 березня 1923 р. 17 Арк.

Опис № 5

7. Справа № 3. Проект Конституції УНР. 5 жовтня 1920 р. 15 Арк.

Фонд 1072. Міністерство Ісповідань Української Народної Республіки. 1918–1922 рр. Опис № 1.

8. Справа № 15. Бюлетені та накази Міністерства праці, торгу і промисловості та Ісповідань 13 грудня 1918 р.–24 січня 1919 р. 74 Арк.

9. Справа № 16. Бюлетені Міністерства Ісповідань. Списки губернських і повітових старост. Огляд діяльності комісій при Вченому Комітеті. Накази по Міністерству

Ісповідань. Перелік газет, що надходять до міністерства. 13 жовтня 1918 р. – 25 січня 1919 р. 100 Арк.

10. Справа № 21. Листування з розпорядчим відділом департаменту православної церкви та відомості про склад єпископів на Україні. 3 вересня 1918 р. – 23 січня 1919 р. 27 Арк.

11. Справа № 29. Відозва Міністра Ісповідань до українського народу. Проект тимчасового статуту православної парафії, положення про єпархію, її склад та інституцію, про єпархіальні збори, Ради єпархіального архієрея; законопроекти про організацію курсів української вимови церковної служби і про тимчасові зміни й доповнення статуту духовних консисторій 1883 року, про обов'язковість української мови в дисертаціях на вчені ступені та ін., чорнові документи з цих питань. 28 жовтня 1919 р. 99 Арк.

12. Справа № 48. Реєстр вихідних документів департаменту Православної Церкви. 1–27 січня 1919 р. (9 Арк.).

Опис № 2.

13. Справа № 1. Журнал засідань Ради Народних Міністрів УНР. 7 грудня 1920 р. – 7 лютого 1921 р. (36 Арк.).

14. Справа № 3. Протоколи засідань Ради Міністра Ісповідань УНР. 7 – 24 грудня 1920 р. 6 Арк.

15. Справа № 11. Листування про діяльність Міністерства Ісповідань, про відмову міністра увійти до складу нового кабінету. 1921 р. 73 Арк.

16. Справа № 12. Привітання і листи від Голови Ради Народних Міністрів, Ради Братства єпископа Кременецького дипломатичних місій про національно-церковний рух в західноєвропейських країнах, українізацію і незалежність Церкви і розповсюдження видань Української Автокефальної Церкви. 22 лютого – 27 грудня 1921 р. 62 Арк.

17. Справа № 13. Персональні листи міністра про переклад, друк і розповсюдження книжок, церковний рух на Україні, інших державах, взаємовідносини з ними, про прийняття окремих громадян на роботу в міністерство та надання матеріальної допомоги. 1921 р. 300 Арк.

18. Справа № 14. Листи окремих осіб до міністра про переклад, надсилку і одержання книжок про церковне життя на Україні. 1921 р. 143 Арк.

19. Справа № 15. Журнали засідань Ради Народних Міністрів УНР. 10 січня – 21 червня 1921 р. 70 Арк.

20. Справа № 27. Витяги з журналів засідань Ради Народних Міністрів УНР. 19 березня – 31 грудня 1921 р. 34 Арк.

21. Справа № 28. Протоколи засідань Ради Міністра Ісповідань УНР. 17 травня 1921 – 6 січня 1922 р. 63 Арк.

22. Справа № 89. Обіжники, звернення єпископа Кременецького та протоколи засідань православної секції Кременецької «Просвіти». Правове положення (проект) Православної Церкви в Польщі. 1921 р. 22 Арк.

23. Справа № 94. Протоколи нарад повітових протоієреїв і священного собору єпископів про стан церковної справи, скликання з'їзду та священників на Україні. 14 лютого – 15 березня 1921 р. 79 Арк.

24. Справа № 105. Положення про управління Православною Церквою на Україні і приходський статут, призначення архимандрита Смарагда членом Українського Синоду. Статут Чехословацької Церкви. 10 січня – 12 листопада 1922 р. 50 Арк.

25. Справа № 110. Листування з департаментом Православної Церкви про необхідність відкриття військових церков і потреби їх, висвячення священників для військових частин, скликання з'їзду військового духовенства в Тарнові. 1921 р. 46 Арк.

26. Справа № 119. Листування з єпископом Кременецьким Діонісієм про проведення відправлення в Церкві українською мовою; призначення окремих громадян на церковну службу, запрошення міністра Отієнка прийняти закордонну єпархію до Кременецької. Промови єпископа Діонісія. 17 лютого – 7 грудня 1921 р. 46 Арк.

27. Справа № 121. Листування з департаментом Православної Церкви про взаємовідносини з Царгородським Патріархатом, призначення на Україні його представника. 1921 р. 63 Арк.

28. Справа № 122. Закон про скасування духовних консисторій і єпархіальних рад і про передачу функцій і прав їх єпархіальним церковним радам. 2 липня 1920 р. 3 Арк.

29. Справа № 138. Листування з департаментом Православної Церкви про зв'язки українського православного народу з Вселенським патріаршим престолом, про духовне життя в таборах, висвячення священників «Лицарів залізного хреста» 20 червня 1920 р. – 7 січня 1921 р. 138 Арк.

30. Справа № 149. Листування з департаментом Православної Церкви, нагороду духовним саном, церковно-адміністративний устрій Волині. Меморіал про Українську Автокефальну Церкву 1921 р. 58 Арк.

Опис № 3.

31. Справа № 5. Копії протоколів засідань Ради Народних Міністрів, церковної ради. 1922 р. 37 Арк.

32. Справа № 10 Листування з міністерствами УНР про надсилку видань про відведення приміщення для державних установ та інше. 1922 р. 145 Арк.

33. Справа № 11. Листування з департаментами загальних справ з організаційно-господарських питань, проект положення про Головноуповноваженого по влаштуванню біжінців. Наказ Головної Управи військ про відновлення губернських, повітових та місцевих комендатур, інструкція комендантам. 2 вересня 1918 р. – 1 березня 1919 р. 180 Арк.

34. Справа № 12. Особисті листи до міністра ісповідань про зв'язок з американською Церквою, допомогу в одержанні роботи, надсилку книжок та інших питань 1922 р. 228 Арк.

35. Справа № 111. Протоколи засідань петлюрівської Ради Міністрів та матеріали даних. 1 грудня 1922 р. – 13 березня 1923 р. 17 Арк.

Фонд 1077. Головне управління Генерального штабу Української Держави.

1918–1919 рр.

Опис № 1.

36 Справа № 58. Переділ території Української Держави на корпусні райони. 1918 р. 8 арк.

Опис № 2.

37. Справа № 3. Накази та розпорядження Генерального штабу і листування з відділами, про надсилку відомостей і господарським питанням. 412 арк.

**Фонд 1429. Канцелярія Директорії
Української Народної Республіки. 1917–1938 рр.**

Опис № 2.

38. Справа № 39. Листування з Міністерством Ісповідань про діяльність Всеукраїнської церковної ради та її чергові завдання організацію Автокефальної Української Православної Церкви, церковний склад та інше. Витяги з протоколів з'їзду військового духовенства. 7 червня 1920 р. – 28 грудня 1921 р. 296 Арк.

39. Справа № 54. Звіти про діяльність Міністерств та статuti Міністерства Внутрішніх Справ УНР. 29 вересня 1920 р. – 2 листопада 1921 р. 238 Арк.

40. Справа № 154. Протоколи засідання Ради міністра ісповідань, листування з ним про діяльність відділів, організацію Автокефальної Української Церкви й допомогу уряду УНР. 3 січня 1922 р. – 13 січня 1923 р. 198 Арк.

**Фонд 3696. МіністерствоЗакордонних Справ
Української Народної Республіки.**

Опис № 1.

41. Справа № 59. Прохання установ і окремих осіб про видачу їм довідок, посвідчень на особу, списки іноземних представництв. 17 грудня 1918 р. – жовтень 1919 р. 30 Арк.

42. Справа № 126. Звіт про діяльність посольства УНР за 1919 р. і 3 місяці 1920 р. Проект міністра Ніковського про утворення армії з бувших врангелівців квітень 1920 р. – 21 березня 1921 р. 72 Арк.

Опис № 2.

43. Справа № 171. Листування з головою Директорії УНР, Радою Міністрів УНР і ін. про облік українських емігрантів за кордоном, зміни в персональному складі дипломатичних місій. 10 травня 1920 р. – 23 травня 1924 р. 98 Арк.

44. Справа № 239. Штати і фінансові звіти посольства УНР в Туреччині та листування з ним про грошові справи. 29 червня 1920 р. – 16 грудня 1921 р. 138 Арк.

45. Справа № 257. Пояснювальні записки, доповіді листування про зміну штатів дипломатичної місії УНР в Туреччині, пересилку рукописів та грошові справи. 2 січня 1920 р. – 18 листопада 1922 р. 149 Арк.

46. Справа № 269. Листування з посольством УНР в Туреччині про фінансове становище посольства 5 січня – 29 листопада 1921 р. 66 Арк.

47. Справа № 285. Звіти про діяльність посольства УНР в Туреччині, ноти і меморандум посольства до інших держав. Листування з представниками французької влади про організацію в Туреччині українських військових частин з австрійських полонених, народжених в Галичині. 5 травня 1919 р. – 27 червня 1921 р. 106 Арк.

48. Справа № 419. Листування з Міністерством віроісповідань про визнання Автокефальної Церкви державами Європи та значення церковної справи в проведенні політики уряду. 6 листопада 1920 р. – 27 грудня 1921 р. 117 Арк.

49. Справа № 515. Листування з послом Української Народної Республіки про набуття віз українськими емігрантами на в'їзд до Німеччини та проекти і закони про розв'язання шлюбу українських громадян православного і неправославного віроісповідань та нота посла УРСР в Польщі про грабунки банд отамана Гольчевського. 5 січня 1921 р. – 5 вересня 1922 р. 65 Арк.

Опис № 3.

50. Справа № 6. Копії проектів Міністерства Закордонних Справ Директорії УНР з дипломатичними місіями про відкриття Генерального Консульства в Туреччині, штати місії і їх фінансування. Адреси дипломатичних представництв за кордоном. 1920–1923 рр. 143 Арк.

51. Справа № 49. Документи про діяльність посольства УНР в Туреччині. Січень 1919 р. – 13 липня 1921 р. 241 Арк.

ДРУКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

52. Автокефалія Української Церкви. *Трибуна*. 1919. № 3 С. 3.

53. Акти Міністерства Ісповідань. *Віра і Культура*. 1974. № 1. С. 57–102.

54. Біднов В., проф. Церковна справа на Україні. Тернів: Вид. «Українська Автокефальна Церква» під ред. проф. І. Огієнка, 1921. 47 с.

55. Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Соборної Церкви. *Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки*. 1919. № 1. С. 3.

56. Лотоцький О., проф. В Царгороді. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту; Серія мемуарів, 1939. 175 с.

Література

57. Бойко О. Д. Історія України: Навч. Посіб. 3-тє видання, виправлене і доповнене. Київ: Академістечко, 2006. 668 с.

58. Борщевич В. Митрополит Олексій (Громадський) в історії українського православ'я першої половини ХХ. Рівне: Волинь. Обереги, 2021. 1012 с.

59. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4. т. Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня Української Православної Церкви в США, 1977. Т. 4. Ч. 1 (XX ст.). 384 с.

60. Йосифчук М., свящ. Проблема автокефалії Української Православної Церкви в часи правління Директорії Української Народної Республіки у 1918–1922 рр. Дис. канд. богосл. наук. Київ, 2001. 224 с.

61. Йосифчук М., прот. Ставлення Святійшого Патріарха Мстислава до новоутвореної УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським. *Труди Київської Духовної*

Академії: богословсько-історичний збірник Київської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату / ред. кол. митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Єпіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.]. [Київ], 2013. №12. С. 259–265.

62. Йосифчук М., прот. Церковно-державні відносини за Директорії УНР і проголошення нею 1 січня 1919 р. «Закону про вищий уряд Української Автокефальної Соборної Православної Церкви. Труды Київської Духовної Академії: богословсько-історичний збірник Київської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату / ред. кол. митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Єпіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.]. [Київ], 2014. №13. С. 4–17.

63. Йосифчук М., прот. Діяльність міністра ісповідань Ради народних міністрів Країнської Народної Республіки проф. Івана Огієнка. Труды Київської Духовної Академії: богословсько-історичний збірник Київської православної богословської академії / ред. штат. д. філософ. н. проф. С. Руденко (гол. ред.), д. наук з богосл. проф., прот. О. Трофимлюк, д. наук з богосл. проф., прот. В. Клоос [та ін.]. [Київ], 2020. №20 (192). С. 97–122.

64. Йосифчук М., прот. Духовне життя православних українців у таборах для інтернованих осіб на території Польщі у 1920–1924 рр. *Православ'я в Україні: Збірник матеріалів III Всеукраїнської конференції* / за ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Єпіфанія (Думенко) та прот. Віталія Клооса. 20 листопада 2019 р. Київ, 2013. Ч. 2. С. 175–187.

65. Йосифчук М., прот. Державно-церковна діяльність Олександра Лотоцького на чолі міністерства ісповідань та посольства УНР у Туреччині в 1918–1920 рр. *Православ'я в Україні: Збірник матеріалів IX-ої Міжнародної конференції. До 1050-річчя упокоєння святої рівноапостольної Ольги та 30-річчя відродження Київської православної богословської академії* / за ред. д. н. з богосл. митрополита Київського і всієї України, проф., д. н. з богосл. прот. О. Трофимлюка, д. і. н. Г. Папаки, Н. Куковальської та ін. 20 листопада 2019 р. Київ: [Київ. прав. богосл. академія], 2019. С. 252–275.

66. Йосифчук М., прот. Державна діяльність Олександра Лотоцького на чолі посольства у Туреччині у 1919–1920 рр. у справі визнання автокефалії Української православної Церкви. *Православ'я в Україні: Збірник матеріалів IX Міжнародної конференції*. 20 листопада 2019 р. Київ, 2020. Вип. X. С. 127–146.

67. Лотоцький О., проф. Автокефалія: У 2 т.: Варшава: Праці Українського наукового інституту, 1938. Т. 2. 562 с. Репринт. Київ, 1999.

68. Рожко В. Є. Блаженніший митрополит Полікарп Сікорський: шлях до автокефалії. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2015. 348 с.

69. Рожко В. Є. Високореосвященніший Никанор Абамович, архієпископ Київський і Чигиринський, Митрополит УАПЦ на еміграції. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. 316 с.

70. Рожко В. Є. Нарис історії Української Православної Церкви на Волині. Луцьк: Медія, 2001. 672 с.

71. Рожко В. Є. Волинська Духовна Семінарія (1796–2004): Історичний нарис. Луцьк: Медія, 2004. 256 с.

72. Преловська І. Джерела до вивчення діяльності Івана Огієнка (1892–1972) як міністра ісповідань уряду Української Народної Республіки. До 100-ої річниці призначення Івана Огієнка на посаду міністра ісповідань (15 вересня 1919 р.). До 1050-річчя упокоєння святої рівноапостольної Ольги та 30-річчя відродження Київської православної богословської академії / за ред. д. н. з богосл. митрополита Київського і всієї України, проф., д. н. з богосл. прот. О. Трофимлюка, д. і. н. Г. Папаки, Н. Куковальської та ін. 20 листопада 2019 р. – Київ: [Київ. прав. богосл. академія], 2019. С. 310–335.

73. Савчук В., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: У 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Еклесія», 1987. Т. 1. 16 с.

74. Свитич А. Православная Церковь в Польше и её автокефалия. Буенос-Айрес, 1959. 224 с.

75. Скурат К. Е., проф. История Поместных Православных Церквей: Учебное пособие в 2 т. Москва: Русские огни, 1994. 484 с.

76. Стародуб А. Два листи Івана Огієнка. *Просемінарії: Історія Церкви, науки і культури*. Київ, 1998. Вип. 2. С. 213–217.

77. Стародуб А. Православна Церква в Польщі 1918–1922 рр.: юридичні конфлікти через призму українських інтересів (На матеріалах архівного фонду Міністерства Ісповідань УНР). *Всеукраїнська Міжнародна Християнська Асамблея*. Київ, 1998. С. 158–162.

78. Стародуб А. В вбивстві митрополита Георгія є сліди радянської дипмісії *religiopravda.com.ua/03.02.2021*.

79. Стародуб А. Чи був архимандрит Смарагд Латишенко радянським агентом. *Режим доступу risu.ua/07.02.2023*.

80. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь в XX веке. Москва: Вече, Лепта, 2010. 480 с.

81. Шкаровский М.В. Константинопольская и Русская Церкви в период великих потрясений (1910–е–1950–е гг.). Москва: Общецерковная аспирантура им. Свв. Кирилла и Мефодия, 2019. 304 с.

82. Ципин В., прот. История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды. Москва: Изд-во Стретенского монастыря, 2012. 816 с.

ARKHIVNI DZHERELA

Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vldy i upravlinnia Ukrainy (TsDAVO)

Fond 1064. Rada Ministriv Ukrainskoi Derzhavy 1918 r.

Опыс № 1.

1. Sprava № 6. Zhurnaly zasidan Rady Ministriv Ukrainskoi Derzhavy. 15 travnia 1918 r. – 11 veresnia 1918 r. 268 Ark.

Fond 1065. Rada Narodnykh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1918–1923 rr.

Опыс № 1.

2. Sprava № 3. Zhurnal zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 15 hrudnia 1918 r. – 11 sichnia 1919 r. 36 Ark.

3. Sprava № 177. Zakon Rady Narodnykh Ministriv UNR pro asyhnuvannia v rozporiadzhennia ministra kultiv 250 000 hryven dlia vydachi poslovi UNR v Tsarhorodi na vidriadni vydatky do Skhidnykh patriarkhiv ta na presu spravi avtokefalii Ukrainskoi Tserkvy. 24 sichnia 1919 r. 2 Ark.

Опыс № 3

4. Sprava № 73. Postanovy Dyrektorii UNR pro zminu shtativ Posolstva Ukrainskoi Narodnoi Respubliky v Turechchyni ta yoho utrymannia do 1 zhovtnia 1921 r. v sumi 14. 029 turetskykh lir. 20 lystopada 1921 r. 25 Ark.

Опыс № 4

5. Sprava № 110. Postanovy ta zakony UNR. 15 sichnia 1921 r. – 17 liutoho 1923 r. 45 Ark.

6. Sprava № 111. Protokoly zasidan petliurivskoi Rady Ministriv ta materialy danykh. 1 hrudnia 1922 r. – 13 bereznia 1923 r. 17 Ark.

Опыс № 5

7. Sprava № 3. Proiekt Konstytutsii UNR. 5 zhovtnia 1920 r. 15 Ark.

Fond 1072. Ministerstvo Ispovidan Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. 1918–1922 rr.

Опыс № 1.

8. Sprava № 15. Biuleteni ta nakazy Ministerstva pratsi, torhu i promyslovosti ta Ispovidan 13 hrudnia 1918 r.–24 sichnia 1919 r. 74 Ark.

9. Sprava № 16. Biuleteni Ministerstva Ispovidan. Spysky hubernskykh i povitovykh starost. Ohliad diialnosti komisii pry Vchenomu Komiteti. Nakazy po Ministerstvu Ispovidan. Perelik hazet, shcho nadkhodiat do ministerstva. 13 zhovtnia 1918 r. – 25 sichnia 1919 r. 100 Ark.

10. Sprava № 21. Lystuvannia z rozporiadchym viddilom departamentu pravoslavnoi tserkvy ta vidomosti pro sklad yepyskopiv na Ukraini. 3 veresnia 1918 r. – 23 sichnia 1919 r. 27 Ark.

11. Sprava № 29. Vidozva Ministra Ispovidan do ukrainskoho narodu. Proekt tymchasovoho statutu pravoslavnoi parafii, polozhennia pro yeparkhiiu, yii sklad ta instytutsiiu, pro yeparkhialni zbory, Rady yeparkhialnoho arkhyyiereia; zakonoproekty pro orhanizatsiiu kursiv ukrainskoi vymovy tserkovnoi sluzhby i pro tymchasovi zminy y dopovnennia statutu dukhovnykh konsystorii 1883 roku, pro oboviazkovist ukrainskoi movy v dysertatsiiakh na vcheni stupeni ta in., chornovi dokumenty z tsykh pytan. 28 zhovtnia 1919 r. 99 Ark.

12. Sprava № 48. Reiestr vykhidnykh dokumentiv departamentu Pravoslavnoi Tserkvy. 1–27 sichnia 1919 r. (9 Ark.).

Opys № 2.

13. Sprava № 1. Zhurnal zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 7 hrudnia 1920 r. – 7 liutoho 1921 r. (36 Ark.).

14. Sprava № 3. Protokoly zasidan Rady Ministra Ispovidan UNR. 7 – 24 hrudnia 1920 r. 6 Ark.

15. Sprava № 11. Lystuvannia pro diialnist Ministerstva Ispovidan, pro vidmovu ministra uviyti do skladu novoho kabinetu. 1921 r. 73 Ark.

16. Sprava № 12. Pryvitannia i lysty vid Holovy Rady Narodnykh Ministriv, Rady Bratstva yepyskopa Kremenetskoho dyplomatychnykh misii pro natsionalno-tserkovnyi rukh v zakhidnoievropeiskykh krainakh, ukrainizatsiiu i nezalezhnist Tserkvy i rozpovsiudzhennia vydan Ukrainskoi Avtokefalnoi Tserkvy. 22 liutoho – 27 hrudnia 1921 r. 62 Ark.

17. Sprava № 13. Personalni lysty ministra pro pereklad, druk i rozpovsiudzhennia knyzhok, tserkovnyi rukh na Ukraini, inshykh derzhavakh, vzaiemovidnosyny z nymy, pro pryiniattia okremykh hromadian na robotu v ministerstvo ta nadannia materialnoi dopomohy. 1921 r. 300 Ark.

18. Sprava № 14. Lysty okremykh osib do ministra pro pereklad, nadsylku i oderzhannia knyzhok pro tserkovne zhyttia na Ukraini. 1921 r. 143 Ark.

19. Sprava № 15. Zhurnaly zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 10 sichnia – 21 chervnia 1921 r. 70 Ark.

20. Sprava № 27. Vytiah y z zhurnaliv zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 19 bereznia – 31 hrudnia 1921 r. 34 Ark.

21. Sprava № 28. Protokoly zasidan Rady Ministra Ispovidan UNR. 17 travnia 1921 – 6 sichnia 1922 r. 63 Ark.

22. Sprava № 89. Obizhnyky, zvernennia yepyskopa Kremenetskoho ta protokoly zasidan pravoslavnoi sektsii Kremenetskoi «Prosvity». Pravove polozhennia (proekt) Pravoslavnoi Tserkvy v Polshchi. 1921 r. 22 Ark.

23. Sprava № 94. Protokoly narad povitovykh protoiieriv i sviashchenoho soboru yepyskopiv pro stan tserkovnoi spravy, sklykannia zizdiv ta sviashchenykyv na Ukraini. 14 liutoho – 15 bereznia 1921 r. 79 Ark.

24. Sprava № 105. Polozhennia pro upravlinnia Pravoslavnoiu Tserkvoiu na Ukraini i prykhodskyi statut, pryznachennia arkhymandryta Smarahda chlenom Ukrainskoho Synodu. Statut Chekhoslovatskoi Tserkvy. 10 sichnia – 12 lystopada 1922 r. 50 Ark.

25. Sprava № 110. Lystuvannia z departamentom Pravoslavnoi Tserkvy pro neobkhdnist vidkryttia viiskovykh tserkov i potreby yikh, vysviachennia sviashchenykyv dlia viiskovykh chastyn, sklykannia zizdu viiskovoho dukhovenstva v Tarnovi. 1921 r. 46 Ark.

26. Sprava № 119. Lystuvannia z yepyskopom Kremenetskyim Dionisiem pro provedennia vidpravlennia v Tserkvi ukrainskoiu movoiu; pryznachennia okremykh hromadian na tserkovnu sluzhbu, zaproshennia ministra Ohienka pryiniaty zakordonnu yeparkhiiu do Kremenetskoi. Promovy yepyskopa Dionisiia. 17 liutoho – 7 hrudnia 1921 r. 46 Ark.

27. Sprava № 121. Lystuvannia z departamentom Pravoslavnoi Tserkvy pro vzaiemovidnosyny z Tsarhorodskym Patriarkhatom, pryznachennia na Ukraini yoho predstavnyka. 1921 r. 63 Ark.

28. Sprava № 122. Zakon pro skasuvannia dukhovnykh konsystorii i yeparkhialnykh rad i pro peredachu funktsii i prav yikh yeparkhialnym tserkovnym radam. 2 lypnia 1920 r. 3 Ark.

29. Sprava № 138. Lystuvannia z departamentom Pravoslavnoi Tserkvy pro zviazky ukrainskoho pravoslavnoho narodu z Vselenskyim patriarshym prestolom, pro dukhovne zhyttia v taborakh, vysviachennia sviashchenykyv «Lytsariv zaliznoho khresta» 20 chervnia 1920 r. – 7 sichnia 1921 r. 138 Ark.

30. Sprava № 149. Lystuvannia z departamentom Pravoslavnoi Tserkvy, nahorodu dukhovnym sanom, tserkovno-administratyvnyi ustrii Volyni. Memorial pro Ukrainsku Avtokefalu Tserkvu 1921 r. 58 Ark.

Opys № 3.

31. Sprava № 5. Kopii protokoliv zasidan Rady Narodnykh Ministriv, tserkovnoi rady. 1922 r. 37 Ark.

32. Sprava № 10 Lystuvannia z ministerstvamy UNR pro nadsylku vydan pro vidvedennia prymishchennia dlia derzhavnykh ustanov ta inshe. 1922 r. 145 Ark.

33. Sprava № 11. Lystuvannia z departamentamy zahalnykh sprav z orhanizatsiino-hospodarskykh pytan, proekt polozhennia pro Holovnoupovnovazhenoho po vlashtuvanniui bizhintsiv. Nakaz Holovnoi Upravy viisk pro vidnovlennia hubernskykh, povitovykh ta mistsevykh komendatur, instruktsiia komendantam. 2 veresnia 1918 r. – 1 bereznia 1919 r. 180 Ark.

34. Sprava № 12. Osobysti lysty do ministra ispovidan pro zviazok z amerykanskoiu Tserkvoiu, dopomohu v oderzhanni roboty, nadsylku knyzhok ta inshykh pytan 1922 r. 228 Ark.

35. Sprava № 111. Protokoly zasidan petliurivskoi Rady Ministriv ta materialy danykh. 1 hrudnia 1922 r. – 13 bereznia 1923 r. 17 Ark.

Fond 1077. Holovne upravlinnia Heneralnoho shtabu Ukrainskoi Derzhavy. 1918–1919 rr.

Opys № 1.

36. Sprava № 58. Peredil terytorii Ukrainskoi Derzhavy na korpusni raiony. 1918 r. 8 ark.

Opys № 2.

37. Sprava № 3. Nakazy ta rozporiadzhennia Heneralnoho shtabu i lystuvannia z viddilamy, pro nadsylku vidomosteï i hospodarskyim pytanniam. 412 ark.

Fond 1429. Kantseliariia Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. 1917–1938 rr.

Opys № 2.

38. Sprava № 39. Lystuvannia z Ministerstvom Ispovidan pro diialnist Vseukrainskoi tserkovnoi rady ta yii chervovi zavdannia orhanizatsiui Avtokefalnoi Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy, tserkovnyi sklad ta inshe. Vytiahy z protokoliv zizdu viiskovoho dukhovenstva. 7 chervnia 1920 r. – 28 hrudnia 1921 r. 296 Ark.

39. Sprava № 54. Zvity pro diialnist Ministerstv ta statuty Ministerstva Vnutrishnykh Sprav UNR. 29 veresnia 1920 r. – 2 lystopada 1921 r. 238 Ark.

40. Sprava № 154. Protokoly zasidannia Rady ministra ispovidan, lystuvannia z nym pro diialnist viddiliv, orhanizatsiui Avtokefalnoi Ukrainskoi Tserkvy y dopomohu uriadu UNR. Z sichnia 1922 r. – 13 sichnia 1923 r. 198 Ark.

Fond 3696. Ministerstvo Zakordonnykh Sprav Ukrainskoi Narodnoi Respubliky.

Opys № 1.

41. Sprava № 59. Prokhannia ustanov i okremykh osib pro vydachu yim dovidok, posvidchen na osobu, spysky inozemnykh predstavnytstv. 17 hrudnia 1918 r. – zhovten 1919 r. 30 Ark.

42. Sprava № 126. Zvit pro diialnist posolstva UNR za 1919 r. i 3 misiatsi 1920 r. Proekt ministra Nikovskoho pro utvorennia armii z buvshykh vranhelivtsiv kviten 1920 r. – 21 bereznia 1921 r. 72 Ark.

Opys № 2.

43. Sprava № 171. Lystuvannia z holovoio Dyrektorii UNR, Radioi Ministriv UNR i in. pro oblik ukrainskykh emihrantiv za kordonom, zminy v personalnomu skladi dyplomatychnykh misii. 10 travnia 1920 r. – 23 travnia 1924 r. 98 Ark.

44. Sprava № 239. Shtaty i finansovi zvity posolstva UNR v Turechchyni ta lystuvannia z nym pro hroshovi spravy. 29 chervnia 1920 r. – 16 hrudnia 1921 r. 138 Ark.

45. Sprava № 257. Poiasniuvalni zapysky, dopovidi lystuvannia pro zminu shtativ dyplomatychnoi misii UNR v Turechchyni, peresytku rukopysiv ta hroshovi spravy. 2 sichnia 1920 r. – 18 lystopada 1922 r. 149 Ark.

46. Sprava № 269. Lystuvannia z posolstvom UNR v Turechchyni pro finansove stanovyshe posolstva 5 sichnia – 29 lystopada 1921 r. 66 Ark.

47. Sprava № 285. Zvity pro diialnist posolstva UNR v Turechchyni, noty i memorandum posolstva do inshykh derzhav. Lystuvannia z predstavnykamy frantsuzkoi vlady pro orhanizatsiiu v Turechchyni ukrainskykh viiskovykh chastyn z avstriiskykh polonenykh, narodzhenykh v Halychyni. 5 travnia 1919 r. – 27 chervnia 1921 r. 106 Ark.

48. Sprava № 419. Lystuvannia z Ministerstvom viroispovidan pro vyznannia Avtokefalnoi Tserkvy derzhavamy Yevropy ta znachennia tserkovnoi spravy v provedenni polityky uriadu. 6 lystopada 1920 r. – 27 hrudnia 1921 r. 117 Ark.

49. Sprava № 515. Lystuvannia z poslom Ukrainskoi Narodnoi Respubliky pro nabuttia viz ukrainskymy emihrantamy na vizd do Nimechchyny ta proekty i zakony pro rozviazannia shliubu ukrainskykh hromadian pravoslavnoho i nepravoslavnoho viroispovidan ta nota posla URSR v Polshchi pro hrabunky band otamana Holchevskoho. 5 sichnia 1921 r. – 5 veresnia 1922 r. 65 Ark.

Opys № 3.

50. Sprava № 6. Kopii proektiv Ministerstva Zakordonnykh Sprav Dyrektorii UNR z dyplomatychnymy misiiami pro vidkryttia Heneralnogo Konsulstva v Turechchyni, shtaty misii i yikh finansuvannia. Adresy dyplomatychnykh predstavnytstv za kordonom. 1920–1923 rr. 143 Ark.

51. Sprava № 49. Dokumenty pro diialnist posolstva UNR v Turechchyni. Sichen 1919 r. – 13 lypnia 1921 r. 241 Ark.

DRUKOVANI DZHERELA

52. Avtokefaliia Ukrainskoi Tserkvy. Trybuna. 1919. № 3 S. 3.

53. Akty Ministerstva Ispovidan. Vira i Kultura. 1974. № 1. S. 57–102.

54. Bidnov V., prof. Tserkovna sprava na Ukraini. Terniv: Vyd. «Ukrainska Avtokefalna Tserkva» pid red. prof. I. Ohiiienka, 1921. 47 s.

55. Zakon pro vyshchyi uriad Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Sobornoj Tserkvy. Vistnyk derzhavnykh zakoniv dlia vsikh zemel Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. 1919. № 1. S. 3.

56. Lototskyi O., prof. V Tsarhorodi. Varshava: Pratsi Ukrainskoho Naukovoho Instytutu; Seriiia memuariv, 1939. 175 s.

Literatura

57. Boiko O. D. Istoriiia Ukrainy: Navch. Posib. 3-tie vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv: Akademmistechko, 2006. 668 s.

58. Borshcheych V. Mytropolyt Oleksii (Hromadskyi) v istorii ukrainskoho pravoslavia pershoi polovyny XX. Rivne: Volyn. Oberehy, 2021. 1012 s.

59. Vlasovskiy I. Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy: U 4. t. Niu-York, Bavnd Bruk: Drukarnia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy v SShA, 1977. T. 4. Ch. 1 (XX st.). 384 s.

60. Yosyfchuk M., sviashch. Problema avtokefalii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy v chasy pravlinnia Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky u 1918–1922 rr. Dys. kand. bohosl. nauk. Kyiv, 2001. 224 s.

61. Yosyfchuk M., prot. Stavlennia Sviatiishoho Patriarkha Mstyslava do novoutvorenoi UAPTs na choli z mytropolytom Vasylem Lypkivskym. Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslavsko-istorychnyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslavskoi akademii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu / red.kol. mytropolyt Pereiaslav-Khmelnyskyi i Bilotserkivskyi Epifanii (Dumenko) (hol.red.) [ta in.]. [Kyiv], 2013. №12. S. 259–265.

62. Yosyfchuk M., prot. Tserkovno-derzhavni vidnosyny za Dyrektorii UNR i proholoshennia neiu 1 sichnia 1919 r. «Zakonu pro vyshchyi uriad Ukrainskoi Avtokefalnoi Sobornoj Pravoslavnoi Tserkvy. Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslavsko-istorychnyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslavskoi akademii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu / red.kol. mytropolyt Pereiaslav-Khmelnyskyi i Bilotserkivskyi Epifanii (Dumenko) (hol.red.) [ta in.]. [Kyiv], 2014. №13. S. 4–17.

63. Yosyfchuk M., prot. Diialnist ministra ispovidan Rady narodnykh ministriv Krainskoi Narodnoi Respubliky prof. Ivana Ohienka. Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: bohoslavsko-istorychnyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslavskoi akademii / red. shtat. d. filosof.n. prof. S. Rudenko (hol.red.), d. nauk z bohosl. prof., prot. O. Trofymliuk, d. nauk z bohosl. prof., prot. V. Klos [ta in.]. [Kyiv], 2020. №20 (192). S. 97–122.

64. Yosyfchuk M., prot. Dukhovne zhyttia pravoslavnykh ukrainsiv u taborakh dlia internovanykh osib na terytorii Polshchi u 1920–1924 rr. Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi konferentsii / za red. mytrop. Pereiaslav-Khmelnyskoho i Bilotserkivskoho Epifanii (Dumenko) ta prot. Vitaliia Klosa. 20 lystopada 2019 r. Kyiv, 2013. Ch. 2. S. 175–187.

65. Yosyfchuk M., prot. Derzhavno-tserkovna diialnist Oleksandra Lototskoho na choli ministerstva ispovidan ta posolstva UNR u Turechchyni v 1918–1920 rr. Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk materialiv IX-oi Mizhnarodnoi konferentsii. Do 1050-richchia upokoiennia sviatoi rivnoapostolnoi Olhy ta 30-richchia viddrozhennia Kyivskoi pravoslavnoi bohoslavskoi akademii / za red. d. n. z bohosl. mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy, prof., d. n. z bohosl. prot. O. Trofymliuka, d. i. n. H. Papaki, N. Kukovalskoi ta in. 20 lystopada 2019 r. Kyiv: [Kyiv. prav. bohosl. akademiia], 2019. S. 252–275.

66. Yosyfchuk M., prot. Derzhavna diialnist Oleksandra Lototskoho na choli posolstva u Turechchyni u 1919–1920 rr. u spravi vyznannia avtokefalii Ukrainskoi pravoslavnoi Tserkvy. Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk materialiv IX Mizhnarodnoi konferentsii. 20 lystopada 2019 r. Kyiv, 2020. Vyp. X. S. 127–146.

67. Lototskyi O., prof. Avtokefaliia: U 2 t.: Varshava: Pratsi Ukrainskoho naukovooho instytutu, 1938. T. 2. 562 s. Reprint. Kyiv, 1999.

68. Rozhko V. Ye. Blazhenniishyi mytropolyt Polikarp Sikorskyi: shliakh do avtokefalii. Lutsk: PrAT «Volynska oblasna drukarnia», 2015. 348 s.

69. Rozhko V. Ye. Vysokoreosviashchenniishyi Nykanor Abamovych, arkhieiepyskop Kyivskyi i Chyhyrinskyi, Mytropolyt UAPTs na emihratsii. Lutsk: PrAT «Volynska oblasna drukarnia», 2017. 316 s.

70. Rozhko V. Ye. Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy na Volyni. Lutsk: Mediia, 2001. 672 s.

71. Rozhko V. Ye. Volynska Dukhovna Seminariia (1796–2004): Istorychnyi narys. Lutsk: Mediia, 2004. 256 s.

72. Prelovska I. Dzherela do vyvchennia diialnosti Ivana Ohienka (1892–1972) yak ministra ispovidan uriadu Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Do 100-oi richnytsi pryznachennia ivana ohienka na posadu ministra ispovidan (15 veresnia 1919 r.). Do 1050-richchia upokoiennia sviatoi rivnoapostolnoi Olhy ta 30-richchia viddrozhennia Kyivskoi pravoslavnoi bohoslavskoi akademii / za red. d. n. z bohosl. mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy, prof., d. n. z bohosl. prot. O. Trofymliuka, d. i. n. H. Papaki,

N. Kukovalskoi ta in. 20 lystopada 2019 r.–Kyiv: [Kyiv. prav. bohosl. akademiia], 2019. S. 310–335.

73. Savchuk V., Mulyk-Lutsyk Yu. Istoriiia Ukrainskoi Hreko-Pravoslavnoi Tserkvy v Kanadi: U 4 t. Vinipeh: Vydavnycha Spilka «Ekleziia», 1987. T. 1. 16 s.

74. Svytych A. Pravoslavnaia Tserkov v Polshche y eë avtokefalyia. Buenos-Aires, 1959. 224 s.

75. Skurat K. E., prof. Ystoriia Pomestnykh Pravoslavnykh Tserkvei: Uchebnoe posobyie v 2 t. Moskva: Russkye ohny, 1994. 484 s.

76. Starodub A. Dva lysty Ivana Ohiiienka. Proseminarii: Istoriiia Tserkvy, nauky i kultury. Kyiv, 1998. Vyp. 2. S. 213–217.

77. Starodub A. Pravoslavna Tserkva v Polshchi 1918–1922 rr.: yurydyktsiini konflikty cherez pryzmu ukrainskykh interesiv (Na materialakh arkhivnoho fondu Ministerstva Ispovidan UNR). Vseukrainska Mizhnarodna Khrystyianska Asambleia. Kyiv, 1998. S. 158–162.

78. Starodub A. V vbyvstvi mytropolyta Heorhiia ye slidy radianskoi dypmisii religiopravda. com.ua/ 03. 02. 2021.

79. Starodub A Chy buv arkhimandryt Smrahd Latyshenko radianskym ahentom. Rezhym dostupu risu.ua/ 07. 02. 2023.

80. Shkarovskiy M. V. Russkaia Pravoslavnaia Tserkov v XX veke. Moskva: Veche, Lepta, 2010. 480 s.

81. Shkarovskiy M.V. Konstantynopolskaia y Russkaia Tserkvy v peryod velykykh potriasenyi (1910-e–1950-e hh.). Moskva: Obshchetserkovnaia aspyrantura ym. Svv. Kyrylla y Mefodyia, 2019. 304 s.

82. Tsyypyn V., prot. Ystoriia Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy: Synodalnyi y noveishyi periody. Moskva: Yzd-vo Stretenskoho monastyria, 2012. 816 s.